

HILDUR HAFSTEINSDÓTTIR,
SIGRÍÐUR SIGURJÓNSDÓTTIR OG
ÞORBJÖRG ÞORVALDSDÓTTIR

Íslenskur hreimur í málsambýli

Áhrif ílags, aldurs og viðhorfa á enskuframburð Íslendinga

1. Inngangur

Á Íslandi alast börn í dag upp í málumhverfi sem felur í sér meiri ensku en nokkurn tíma hefur þekkt hér á landi. Alþjóðavæðing, snjalltækjabylting og örar tækniframfarir gera það að verkum að við notum ensku sífellt meira í amstri dagsins. Öndvegisverkefnið „Greining á málfræðilegum afleiðingum stafræns málsambýlis“ hafði það að markmiði að rannsaka áhrif aukinnar enskunotkunar á Íslandi á íslenska tungu. Þessi grein er unnin innan verkefnisins og kannar áhrif málsambýlis íslensku og ensku á enskuframburð Íslendinga. Lagt var upp með að kanna hvort tengsl væru á milli enskunotkunar þátttakenda, auk aldurs og viðhorfa þeirra til ensku, og hlutfalls íslensks hreims í framburði þeirra á ensku.

Því fylgja ýmsar áskoranir að ná tökum á framburði annars eða erlends tungumáls¹ og framburður og hljóðkerfi móðurmálsins getur haft fjölbætt áhrif á það hvernig við berum önnur tungumál fram. Algengt er að við tölum önnur tungumál með hreim (e. *accent*) af móðurmálinu. Helstu ein-

¹ Annað mál (e. *second language*) lærist á málsvæði markmálsins þar sem máláreitið kemur úr umhverfinu. Erlent mál (e. *foreign language*) lærist við skipulagðar námsaðstæður þar sem tungumálið sem um ræðir er hvorki móðurmál nemenda né tungumál umhverfisins, sjá Birnu Arnbjörnsdóttur, „Kenningar um tileinkun og nám annars máls og erlendra mála“, *Mál mállanna. Um nám og kennslu erlendra tungumála*, ritstjórar Auður Hauksdóttir og Birna Arnbjörnsdóttir, Reykjavík: Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur í erlendum tungumálum, 2007, bls. 13–47, hér bls. 15.

kenni hreims felast meðal annars í yfirfærslu á hljóðum og hljóðkerfisreglum móðurmálsins í framburði annarra tungumála.² Í þessari grein verða tekin fyrir nokkur einkenni íslensks hreims sem gjarnan koma fram þegar Íslendingar tala ensku: aðblástur, afröddun hljómeinda á undan /p, t, k/, áhersla á fyrsta atkvæði orðs og engin aðgreining á framburði /v/ og /w/ í ensku. Þessi framburðareinkenni voru höfð að leiðarljósi í framburðarathugun sem gerð var á 57 Íslendingum á aldrinum 13–83 ára. Þar var leitað eftir tíðni þessara einkenna í upplestri þátttakenda á setningum á ensku og athuguð tengsl niðurstaðna við enskunotkun, aldur og viðhorf þeirra til ensku. Í athuguninni var markmiðið að svara rannsóknarspurningunum í (1):

- (1) a. Hefur magn ensku í málumhverfinu og ensk málnotkun áhrif á enskuframburð Íslendinga?
- b. Hvort hefur virk málnotkun (tal og skrif) eða óvirkt ílag (hlustun og lestur)³ meiri áhrif á enskuframburð Íslendinga?
- c. Má greina áhrif frá aldri og viðhorfum Íslendinga til enskunotkunar á enskuframburð þeirra?
- d. Benda niðurstöður til þess að enskuframburður Íslendinga eigi eftir að breytast á næstu árum eða áratugum?

Niðurstöður eru á þá leið að ekki fundust tengsl enskuframburðar við aldur þátttakenda en hlutfall íslensks hreims var lægra eftir því sem hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda (máláreiti og málnotkun) var hærra, sérstaklega í virkri málnotkun þeirra. Einnig mældist minni íslenskur hreimur hjá þeim sem höfðu gaman af því að vera í aðstæðum þar sem þeir þurfa að tala ensku. Þar sem niðurstöður rannsókna innan rannsóknarverkefnisins benda til þess að yngra fólk tali og skrifi ensku meira og sé jákvæðara gagnvart virkri ensk-

² Martha C. Pennington, „Recent Research in L2 Phonology. Implications for Practice“, *Pronunciation Pedagogy and Theory. New Views, New Directions*, ritstjóri Joan Morley, Virginía: TESOL, 1994, bls. 92–108, hér bls. 95; Eiríkur Rögnvaldsson, *Hljóðkerfi og orðblutakerfi íslensku*, 2. útgáfa, Reykjavík: rafræn útgáfa, 2017, sótt 12. september 2019 af <https://uni.hi.is/eirikur/kennsla/kennsluefni/>, bls. 13 og 77; Victoria Fromkin, Robert Rodman og Nina Hyams, *An Introduction to Language*, 11. útgáfa, Boston: Cengage, 2017, bls. 418.

³ Hugtakið ílag (e. *input*) er notað yfir máláreiti í málumhverfi málnotenda. Það er óvirkt (e. *receptive*) í þeim skilningi að það er einhliða. Málnotkun (e. *output*) málnotenda er hins vegar virk (e. *productive*) þar sem þeir bregðast við áreiti með tali eða skrifum. Hugtakið ílag er reyndar einnig gjarnan notað bæði yfir máláreiti (e. *input*) og málnotkun (e. *output*) fólks og verður hugtakið heildarílag þátttakenda notað í þeirri merkingu í þessari grein.

unotkun en eldra fólk má hugsanlega búast við því að það dragi úr íslenskum hreim í enskuframburði Íslendinga í náiinni framtíð.

Efnisskipan greinarinnar er á þá leið að í 2. kafla verður fjallað um þau einkenni íslensks hreims sem valin voru í þessa athugun og tekin dæmi um það hvernig þau geta komið fram í enskuframburði Íslendinga. Í 3. kafla verður sagt frá athugun á íslenskum hreim í málsambýli íslensku og ensku, sagt frá breytum, próforðum og framkvæmd athugunarinnar. Helstu niðurstöður verða reifaðar í 4. kafla þar sem hlutfall íslensks hreims í enskuframburði þátttakenda verður borið saman við heildarílag þeirra, aldur og viðhorf. Einnig verður sagt stuttlega frá niðurstöðum annarra framburðarathugana í öndvegisverkefninu. Að lokum verða niðurstöður dregnar saman og kannað hvernig þær svara rannsóknarspurningunum í (1).

2. Nokkur einkenni íslensks hreims

Íslenskur hreimur felur í sér ýmis hljóðfræðileg og hljóðkerfisleg áhrif sem koma fram þegar Íslendingar⁴ tala erlend tungumál. Hann getur komið fram óháð því hvaða erlenda tungumál er talað en hér verður einblínt á það hvernig hann birtist þegar Íslendingar tala ensku. Nokkrum einkennum íslensks hreims verður lýst og gefin dæmi um ensk orð þar sem þessi einkenni koma fram.⁵ Þau atriði sem fjallað verður um eru íslensku hljóðkerfisreglurnar aðblástur og afröddun hljómena á undan /p, t, k/, áhersla á fyrsta atkvæði orðs og framburður á ensku hljóðunum /v/ og /w/ en þar er um að ræða framburð hljóða sem ekki eru hluti af íslensku hljóðkerfi.⁶

⁴ Hér verður orðið Íslendingar notað um þá einstaklinga sem hafa íslensku að móðurmáli þrátt fyrir að fjölmargir aðrir teljist að sjálfsgöðu til Íslendinga.

⁵ Sbr. Hildi Hafsteinsdóttur, *Erlendur breimur. Ábrif móðurmálsins á framburð annarra tungumála*, BA-ritgerð í almennum málvísindum við Háskóla Íslands, 2015, <http://hdl.handle.net/1946/21165>.

⁶ Um íslenskan hreim hefur lítið verið skrifað. Þó hefur verið minnst á að aðblástur, afröddun hljómena og framburður á /v/ og /w/ geti einkennt enskuframburð Íslendinga, til dæmis hjá Eiríki Rögnvaldssyni, *Hljóðkerfi og orðblutakerfi íslensku*, bls. 77–78; hjá Guðmundi Edgarssyni, „The Teaching of English Pronunciation. The English User Model“, *Teaching and Learning English in Iceland*, ritstjórar Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir, Reykjavík: Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur í erlendum tungumálum, 2007, bls. 161–179, hér bls. 164 og 169–170; og einnig hjá Pétri Knúttssyni, „Framburður“, *Ensk-íslensk skólaorðabók*, ritstjóri Jón Skaptason, Reykjavík: Örn og Örlygur, 1986, bls. xxii. Hér var valið að skoða einungis þessi tilteknu einkenni, auk áherslu á fyrsta atkvæði orðs.

2.1 Aðblástur

Eitt helsta einkenni íslenska hljóðkerfisins er aðblástur (e. *preaspiration*). Hann birtist í einstökum orðum en getur einnig komið fram í beygingarmyndum eða við orðmyndun.⁷ Aðblástur birtist í framburði sem [h] á milli stutts sérhljóðs og lokhljóðs. Lokhljóðið er stundum tvíritað í stafsetningu en er þrátt fyrir það alltaf stutt og einnig ófráblásið. Að auki kemur aðblástur fram í orðum þar sem /p, t, k/ stendur á undan /l, m, n/.⁸ Aðblástur er ófrávikjanleg og mjög virk hljóðkerfisregla í íslensku, honum er aldrei sleppt og hann er ekki mállýskubundinn að nokkru leyti.⁹ Hann er afar rótgróinn í framburði Íslendinga á móðurmálinu og sem dæmi má nefna að ung íslensk börn á máltökuskeiði alhæfa gjarnan aðblástur á orð þar sem hann á ekki heima. Þrátt fyrir það mætti segja að þau alhæfi hann í hárréttu umhverfi. Dæmi um þetta koma fram þegar samlögun verður á samhljóðaklössum í inn- og bakstöðu þar sem fyrri hljóðið er /m, n, r, l, s, ð/ og seinna hljóðið er /p, t, k/. Þetta verður til þess að hljóðaumhverfið kallar á aðblástur eins og sést í dæmum á borð við *lutt* 'rusl' [lvht] og *botti* 'bolti' [pøht] úr langsníðsrannsókn á íslenskri stúlku á aldrinum 1;1–2;4 ára.¹⁰ Í raun mætti segja að framburðarfrávik af þessu tagi séu staðfesting á því að börn hafi tileinkað sér aðblástursreglu íslenskunnar mjög ung. Þau beita gjarnan aðblæstri þar sem stutt sérhljóð kemur á undan samhljóðaklása með /p/, /t/ eða /k/ í inn- og bakstöðu orða.

Rannsóknir á framburði íslenskra barna hafa meðal annars sýnt að við fjögurra ára aldur hafa meira en 75% íslenskra barna tileinkað sér aðblástur¹¹ og að 3;6–4;6 ára íslensk börn nota aðblástur rétt í yfir 90% tilfella og við 5;6–6;6 ára aldur er nær ekkert um slík framburðarfrávik.¹² Aðblástur virðist

⁷ Kristján Árnason, *Íslensk tunga I. Hljóð – Handbók um hljóðfræði og hljóðkerfisfræði*, Reykjavík: Almenna bókafélagið, 2005, bls. 245.

⁸ Eiríkur Rögnvaldsson, *Hljóðkerfi og orðblutakerfi íslensku*, bls. 95.

⁹ Þóra Másdóttir, *Phonological Development and Disorders in Icelandic-Speaking Children*, doktorsritgerð við University of Newcastle upon Tyne, Bretlandi, 2008, bls. 14.

¹⁰ Sigríður Sigurjónsdóttir, „Hljóðþróun í máltöku barna“, *Talfræðingurinn* 16: 1/2002, bls. 6–10, hér bls. 8–9.

¹¹ Þóra Másdóttir, Sharynne McLeod og Kathryn Crowe, „Icelandic Children’s Acquisition of Consonants and Consonant Clusters“, *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 64: 1/2021, bls. 1490–1502; hér bls. 1497–1498; Þóra Másdóttir, „Hljóðþróun íslenskra barna á aldrinum tveggja til átta ára“, *Netla – Vefritmarit um uppeldi og menntun*, 2019, <https://doi.org/10.24270/netla.2019.11>, bls. 11.

¹² Indriði Gíslason, Sigurður Konráðsson og Benedikt Jóhannesson, „Framburður og myndun fleirtölu hjá 200 íslenskum börnum við fjögura og sex ára aldur“, *Rit Kennarabáskóla Íslands*, A-flokkur: Rannsóknarritgerðir og skýrslur 1, 1986, bls. 89.

Því snemma verða hluti af framburði íslenskra barna þar sem þau alhæfa hann ung og beita hljóðkerfisreglunni um aðblástur víðar en við á. Virkni aðblástursreglu íslenskunnar sést einnig á fjölda nýyrða og tökuorða sem Íslendingar bera fram með aðblæstri, sbr. *app* [ahp]. Að sama skapi er algengt að Íslendingar beiti aðblæstri þegar þeir tala erlend tungumál.¹³ Í (2) má sjá nokkur dæmi um ensk orð sem Íslendingar bera gjarnan fram með aðblæstri. Aðblásturinn getur þá komið fram á undan feitlettraða hluta orðanna.

(2) **apple, butter, kitten, Britney, cupcakes, peanut**

Í orðunum í (2) er sérhljóðið á undan feitlettraða lokhljóðinu alltaf stutt sem verður til þess að Íslendingum þykir eðlilegt að skeyta aðblæstri inn á milli stutts sérhljóðs og lokhljóðs. Þótt aðblástursreglan sé mjög virk í íslensku er aðblástur tiltölulega sjaldgæfur í málum heimsins. Ef litið er til norrænu málanna finnst aðblástur til dæmis aðeins í íslensku, færeysku og nokkrum mállýskum norsku og sænsku.¹⁴ Vegna þess hve algengur aðblástur er í íslensku greina Íslendingar sig frá öðrum þjóðum með því að beita gjarnan aðblástursreglunni þegar þeir bera fram ensku og tala hana því með íslenskum hreim.¹⁵

2.2 Afröddun hljómenda á undan /p, t, k/

Samhljóðum er gjarnan skipt í tvo meginflokka, hljómendur (e. *sonorants*) og hindrunarhljóð (e. *obstruents*). Almenn er litið svo á að nefnahljóð /m, n/, hliðarhljóð /l/ og sveifluhljóð /r/ flokkist sem hljómendur en lokhljóð og önghljóð sem hindrunarhljóð. Kristján Árnason¹⁶ telur að skipting samhljóða sé svona vegna þess að hljómendur mynda hljóð sem eru í eðli sínu rödduð og formendabyggingu þeirra svipar nokkuð til formendabyggingar sérhljóða. Lokhljóð í íslensku eru órödduð og greint er á milli /b, d, g/ og /p, t, k/ með aðgreinandi þættinum [+/-fráblástur]. Í öðrum skyldum tungumálum, til dæmis ensku, þýsku og sumum norrænum málum, er algengara að greina á milli raddaðra, ófráblásinna (/b, d, g/) og óraddaðra, fráblásinna (/p, t, k/)

¹³ Sigríður Sigurjónsdóttir, „Nokkur orð um aðblástur, fráblástur og afröddun í íslensku“, *Íslenskt mál og almenn málfræði* 10–11: 1988–1989, bls. 130–137, hér bls. 130.

¹⁴ Kristján Árnason, *Íslensk tunga I. Hljóð*, bls. 316; Sigríður Sigurjónsdóttir, *Aðblástur: Útbreiðsla og upptök*, BA-ritgerð í almennum málvísindum við Háskóla Íslands, 1984, bls. 13–22.

¹⁵ Guðmundur Edgarsson, „The Teaching of English Pronunciation. The English User Model“, bls. 164; Pétur Knútsson, „Framburður“, bls. xxii.

¹⁶ Kristján Árnason, *Íslensk tunga I. Hljóð*, bls. 163.

loklhljóða. Í íslensku hafa hljómendur tilhneigingu til að afraddast í grennd við óródduð hljóð, þá helst lokhljóðin /p, t, k/, og er þá stundum litið svo á að hljóðin verði fyrir áhrifum frá raddleysi nágrannahljóðanna.¹⁷ Dæmi um þetta má finna í orðunum *heimta*, *vanta*, *fólk* og *orka* sem meginhluti fólks ber fram með óródduðum hljómendum og ófráblásnum lokhljóðum.¹⁸

Þar sem afröddun hljómenda er nokkuð sterkt einkenni á framburði flestra Íslendinga þá geta þeir átt erfitt með framburð erlendra tungumála þar sem raddaðir hljómendur koma fyrir í sams konar umhverfi og óraddaðir hljómendur í íslensku. Afröddun hljómenda er þar af leiðandi, rétt eins og aðblástur, eitt helsta einkenni íslensks hreims.¹⁹ Hljómendurnir sem afraddast eru almennt stafsettir með *m*, *n*, *l* og *r* í inn- og bakstöðu orða. Í (3) má sjá dæmi um ensk orð þar sem þessir hljómendur (feitlettraðir) geta afraddast í enskuframburði Íslendinga.

(3) *camp*, *want*, *milk*, *belt*, *art*, *important*

2.3. Áhersla á fyrsta atkvæði orðs

Aðaláhersla í íslensku er nánast alltaf á fyrsta atkvæði orðs.²⁰ Hið sama gildir ekki um ensku en þar er áhersla í orðum nokkuð breytileg og dæmi má finna um orð sem eru stafsett eins en hafa ólíka merkingu eftir því á hvaða atkvæði áherslan fellur.²¹ Áhersla í orðum er því aðgreinandi (e. *distinctive*) í

¹⁷ Sama rit, bls. 244–245.

¹⁸ Eiríkur Rögnvaldsson, *Hljóðkerfi og orðblutakerfi íslensku*, bls. 93.

¹⁹ Hér er vert að taka fram að þetta á ekki við um þá Íslendinga sem hafa raddaðan framburð. Í rödduðum framburði sem einkum tíðkast á Norðausturlandi eru hljómendurnir /m, n, l/ bornir fram raddaðir á undan /p, t, k/ þar sem flestir bera fram óródduð hljóð. Yfirleitt bera þó allir Íslendingar fram óraddað *l* á undan *t*, hvort sem þeir hafa raddaðan framburð eða ekki, þótt á því séu einhverjar undantekningar (sjá Eirík Rögnvaldsson, *Hljóðkerfi og orðblutakerfi íslensku*, bls. 88 og Baldur Jónsson, „Um tvenns konar *lt*-framburð“, *Íslenskt mál og almenn málfræði* 4: 1982, bls. 87–115, hér bls. 87). Aftur á móti er /t/ óraddað á undan lokhljóðum, óródduðum önghljóðum og í lok segðar í máli allra Íslendinga (sjá Kristján Árnason, *Íslensk tunga I. Hljóð*, bls. 247). Þar af leiðandi má búast við að þeir sem hafa raddaðan framburð noti óraddaða hljómendur, eins og aðrir Íslendingar, í orðunum *art*, *important* og (hugsanlega) *belt* í dæmi (3).

²⁰ Hér er átt við orðáherslu en ekki setningaáherslu (sjá Eirík Rögnvaldsson, *Hljóðkerfi og orðblutakerfi íslensku*, bls. 47).

²¹ Sigurður Konráðsson, „Íslenska. Móðurmál og annað mál“, *Fjölmennung á Íslandi*, ritstjórar Hanna Ragnarsdóttir, Elsa Sigríður Jónsdóttir og Magnús Þorkell Bernharðsson, Reykjavík: Rannsóknastofa í fjölmenningsfræðum KHÍ og Háskólaútgáfan, 2007, bls. 131–148, hér bls. 141; Eiríkur Rögnvaldsson, *Hljóðkerfi og orðblutakerfi íslensku*, bls. 47.

ensku en hún greinir til dæmis oft á milli nafnorðs og sagnorðs.²² Dæmi um merkingargreinandi áherslu má finna í orðinu *progress*. Ef áherslan er á fyrsta atkvæði orðsins er um nafnorð að ræða sem merkir ‘árangur’ eða ‘framfarir’, sbr (4a). Sé orðið hins vegar borið fram með áherslu á seinna atkvæði verður það að sagnorði sem hefur svipaða merkingu, ‘að einhverju fari fram, lagist eða haldi áfram’, sbr. (4b).²³ Aðaláhersla í orðunum er táknuð með með ['] líkt og venja er í hljóðritun.²⁴

(4) a. I'm not making much **progress** with my Spanish.

‘Ég er ekki að ná miklum **framförum** með spænskuna mína.’

b. My Spanish never really **pro'gressed** beyond the stage of being able to order drinks from the bar.

‘Spænskan mín **varð aldrei betri** en svo að ég gat einungis pantað drykki á barnum.’

Í orðum af þessu tagi getur einstaklingur sem lærir ensku sem annað eða erlent mál þurft að leggja á minnið hvar áherslan á að vera innan orðsins til að hægt sé að koma rétttri merkingu til skila. Íslendingar sem eru vanir þeirri einföldu og almennu reglu í móðurmáli sínu að áherslan sé á fyrsta atkvæði orðs geta því hæglega gert mistök í framburði á orðum eins og *progress*. Búast má við að Íslendingar leggi ranglega áherslu á fyrsta atkvæði orðs þegar þeir bera fram ýmis ensk orð, en í (5) má sjá nokkur dæmi um orð þar sem áherslan er á öðru atkvæði í ensku. Áherslan er táknuð á sama hátt og í dæmi (4).

(5) De'cember, so'ciety, a'ssignment, Va'nessa

2.4 Framburður /v/ og /w/

Meðal þeirra máhljóða í ensku sem Íslendingar eiga erfitt með að bera fram og greina í sundur eru /v/ og /w/. Í ensku getur verið merkingarmunur á orðum með þessum hljóðum sem sést meðal annars á lágmarksparinu *vine* sem merkir ‘vínviður’ eða ‘klifurjurt’ og *wine* sem merkir ‘vín’.²⁵ Í ensku eru

²² Victoria Fromkin, Robert Rodman og Nina Hyams, *An Introduction to Language*, 10. útgáfa, Boston: Wadsworth, 2014, bls. 253.

²³ *Cambridge Dictionary*, Cambridge: Cambridge University Press, sótt 5. desember 2018 af <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/progress>.

²⁴ Eiríkur Rögnvaldsson, *Hljóðkerfi og orðblutakerfi íslensku*, bls. 47.

²⁵ *Cambridge Dictionary*, sótt 5. desember 2018 af <https://dictionary.cambridge.org/>

Þessi hljóð borin fram á ólíkan hátt og hafa hvort sitt tákni í stafsetningu en Íslendingar greina illa muninn á þeim og algengt er að Íslendingar noti hið íslenska [v] þegar þeir bera fram bæði hljóðin í ensku. Íslenskt /v/ er stundum nær því að vera nálgunarhljóð, sem væri þá réttara að hljóðrita sem [v], þó svo að fyrir því hafi ekki skapast hefð hérlendis.²⁶ Einnig getur komið fram /w/-framburður þar sem /v/-framburður á við í ensku í framburði Íslendinga en þá á sér stað eins konar alhæfing á ensku /w/ þar sem það á ekki við. Þetta einkenni íslensks hreims felur því í sér að Íslendingar ruglast á þessum hljóðum og nota ýmist /v/ þar sem rétt er að bera fram /w/ eða öfugt. Hér er hins vegar sennilega um þrjú ólík hljóð að ræða, eitt /v/ í íslensku og annað /v/ og /w/ í ensku.²⁷ Íslendingar sem hafa náð góðum tókum á enskuframburði nota þó hljóðin yfirleitt í samræmi við framburð þeirra sem hafa ensku að móðurmáli, það er þeir átta sig á því að íslenskt /v/ hljómar öðruvísi en enskt /v/ og /w/.²⁸

3. Athugun á íslenskum breim í málsambýli

Rannsóknarverkefnið „Greining á málfræðilegum afleiðingum stafræns málsambýlis“ (e. *Modeling the Linguistic Consequences of Digital Language Contact*, www.molicodilaco.hi.is), hér eftir MoLiCoDiLaCo, hlaut þriggja ára öndvegisstyrk úr Rannsóknasjóði Íslands vorið 2016.²⁹ Markmið verkefnisins var að rannsaka áhrif stafrænna miðla og snjalltækja á ílag, málkunnáttu, málnotkun og viðhorf Íslendinga til íslensku og ensku og varpa þannig ljósi á stöðu og framtíð íslenskunnar.³⁰ Tvenns konar megináðferðum var beitt í verkefninu, annars vegar netkönnun og hins vegar viðtölum og frekari prófunum. Ítarleg netkönnun var samin og send til 5.418 manns, þar af voru

[dictionary/english/wine](https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/wine) og <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/vine>; Jón Skaptason (ritstjóri), Dóra Hafsteinsdóttir, Helga Þórarinsdóttir, Ingrid Markan, Sigríður Harðardóttir og Þórunn Hafstein, *Ensk-íslenska orðabókin*, endurbætt útgáfa, Reykjavík: JPV, sótt þann 16. desember 2018 á <https://snara.is>.

²⁶ Eiríkur Rögnvaldsson, *Hljóðkerfi og orðblutakerfi íslensku*, bls. 16.

²⁷ Guðmundur Edgarsson, „The Teaching of English Pronunciation. The English User Model“, bls. 169.

²⁸ Sama rit, bls. 170.

²⁹ Verkefnisstjórar voru Sigríður Sigurjónsdóttir prófessor og Eiríkur Rögnvaldsson prófessor emeritus. Styrknúmer: 162991-051. Við færum öllum samstarfsaðilum í öndvegisverkefninu þakkir fyrir samstarfið og þátttökum í viðtalshluta verkefnisins bestu þakkir fyrir þátttökuna.

³⁰ Sigríður Sigurjónsdóttir og Eiríkur Rögnvaldsson, „Stafrænt sambýli íslensku og ensku“, *Netla – Vef tímarit um uppeldi og menntun. Sérít 2018 – Menntakvika 2018*, 2018, <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2019.29>, bls. 1–16, hér bls. 2–3.

3.918 einstaklingar á aldrinum 13–98 ára og 1.500 börn á aldrinum 3–12 ára. Hópurinn var lagskipt handahófskennt úrtak úr Þjóðskrá sem var valið í samvinnu við Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands. Svarhlutfall úr netkönnun fullorðinna var 41% (1.615 svör) og 48% í netkönnun barna (724 svör).³¹

Gögnum sem eru til umfjöllunar í þessari grein var safnað í viðtalshluta verkefnisins. Viðtölin voru með ólíku sniði eftir aldri þátttakenda. Þátttakendur 13 ára og eldri komu í tvö viðtöl sem stóðu hvort um sig í eina og hálfu klukkustund.³² Í viðtölunum voru meðal annars prófuð nokkur einkenni íslensks hreims þar sem þátttakendur lásu upp enskar setningar. Þessi grein fjallar fyrst og fremst um framburðarathugun unglunga og fullorðinna en í kafla 4.5 verða nefndar athuganir sem gerðar hafa verið á framburði barna á aldrinum 3–12 ára innan verkefnisins. Í þessum kafla verður greint frá athugun á íslenskum hreim í enskuframburði 13 ára og eldri, hvaða breytur voru skoðaðar og hvað ber að hafa í huga við túlkun niðurstaðna.

3.1 Framburðarbreytur, próforð og aðferð

Þegar framburður á erlendu tungumáli er skoðaður eru fjölmörg atriði sem hægt er að rannsaka. Í þessari athugun var efnið afmarkað við tiltekin einkenni íslensks hreims þegar Íslendingar tala ensku. Framburðarpróf þátttakenda 13 ára og eldri miðaðist við að kanna þær fjórar framburðarbreytur sem gerð var grein fyrir í 2. kafla.

- (6) a. Aðblástur
- b. Afröddun hljómena (/m, n, l, r/) á undan /p, t, k/
- c. Áherslu á fyrsta atkvæði orðs
- d. Framburð á ensku /v/ og /w/

Þátttakendur voru beðnir um að lesa tíu setningar á ensku af blaði en þær innihéldu sérvalin orð sem kalla fram framburðarbreyturnar í (6), sbr. feitletruðu orðin í (7):

- (7) a. The singer **Britney Spears** is born in **December**.
- b. **Jack** makes **delicious cupcakes** with **salted** caramel.
- c. **Vanessa** bought a brand new **Toyota Corolla** last **week**.
- d. I **wanted** pancakes **with apples** and **peanut butter**.
- e. Please fasten your **seatbelts** and make sure your **seatback** is in the **upright position**.

³¹ Sama rit, bls. 5.

³² Sama rit, bls. 5.

- f. **We watched five episodes of Vampire Diaries on Netflix** last night.
- g. **What is buttermilk** and how do you use it?
- h. **Alexander can drink two pints** of beer in one minute.
- i. The **assignments were extremely** hard this **semester**.
- j. **Art is an important part** of society.

Þátttakendur lásu setningarnar upphátt á ensku með örlitlu hléi á milli setninga. Prófunin var tekin upp og unnið úr henni eftir að viðtölunum var lokið. Þátttakendur voru upplýstir um megintilgang öndvegisverkefnisins í heild sinni en ekki um tilgang einstakra verkefna í viðtölunum. Þannig voru þeir ekki upplýstir um að verið væri að rannsaka framburð vegna þess að þá hefðu þeir getað farið að vanda sig um of og þar með hefði athugunin líklega verið ómarktæk. Með því að semja setningar í kringum próforðin var einnig reynt að koma í veg fyrir að þátttakendur áttuðu sig á því hvaða framburðaratriði væri verið að prófa. Í *töflu 1* má sjá skiptingu próforðanna eftir framburðarbreytum en vert er að taka fram að sum þeirra reyna á fleiri en eina breytu og koma því tvisvar fyrir. Reynt var að hafa svipaðan fjölda orða sem reyna á hverja breytu í setningunum tíu. Í *töflu 1* hefur sá hluti orðs þar sem viðkomandi hreimur getur komið fram verið feitletraður.

(a) aðblástur	(b) afröddun ³³	(c) áhersla	(d) v / w
Britney	(Spears)	December	Vanessa
Jack	salted	(delicious)	week
cupcakes	wanted	Vanessa	wanted
apples	seatbelts	Toyota	with
peanut	buttermilk	Corolla	we
butter	drink	position	watched
seatback	pints	Alexander	vampire
upright	art	assignments	what
episodes	important	extremely	were
Netflix	part	semester	
what		important	
buttermilk		society	
it			

Tafla 1 - Orð í framburðarathugun eftir breytum

³³ Hér mætti búast við að þátttakendur sem hafa raddaðan framburð beri fram raddaða hljómendur í öllum orðum nema *art*, *important*, *part* og hugsanlega *seatbelts*, sbr. neðanmálgrein 19 í kafla 2.2.

Í vali á orðum sem kalla fram afröddun hljómenta var þess gætt að þar kæmu fram hljóðaklasar þar sem afröddun nefnhljóðs, hliðarhljóðs eða sveifluhljóðs á sér stað á undan lokhljóðunum /p, t, k/ í íslensku. Í orðinu *Spears*, sem haft er innan sviga í dálki (b), bar samt enginn viðmælandi orðið fram með órödduðu /r/ þrátt fyrir að það standi á undan /s/, sem samkvæmt íslenskum hljóðkerfisreglum afraddar /r/.³⁴ Stöðu sveifluhljóðsins í orðinu *Spears* mætti bera saman við íslenskar eignarfallsmyndir á borð við *gírs* eða *bers* sem ávallt eru bornar fram með órödduðu sveifluhljóði. Hvað veldur því að enginn þátttakendanna 57 afraddar /r/ í þessu enska orði er óljóst, en öll önnur orð innan sömu breytu voru borin fram með órödduðum hljómandi af einhverjum þátttakenda. Á sama hátt bar enginn þátttakenda orðið *delicious* í dálki (c) fram með áherslu á fyrsta atkvæði, en íslenskur hreimur með áherslu á fyrsta atkvæði orðs kom fram í öllum öðrum orðum innan þeirrar breytu.

3.2 Úrtak og aldurskipting

Unnið var úr framburði 57 þátttakenda 13 ára og eldri af þeim 134 sem voru á þeim aldri og tóku þátt í viðtalshluta MoLiCoDiLaCo-verkefnisins. Hópurinn var valinn af handahófi en þess gætt að dreifing á aldurshópa væri nokkuð jöfn. Fleiri þátttakendur voru samt í yngstu þremur aldurshópunum og þeim elsta, þar sem búist var við mestum aldurstengdum mun á þeim hópum í framburði ensku.³⁵ Þátttakendur voru á aldrinum 14–83 ára þegar viðtölin fóru fram en sjá má skiptingu þeirra í aldurshópa þegar verkefnið hófst í *töflu* 2. Viðtölin sem unnið var úr fyrir þessa athugun fóru öll fram árið 2018.

³⁴ Kristján Árnason, *Íslensk tunga I. Hljóð*, bls. 244–245.

³⁵ Áhersla var lögð á yngstu og elstu þátttakendurna þar sem niðurstöður ílagsrannsóknna innan MoLiCoDiLaCo-verkefnisins höfðu sýnt fram á meiri enskunotkun yngri þátttakenda, sérstaklega virka enskunotkun (tal og skrif), sjá Dagbjörtu Guðmundsdóttur, Sigríði Sigurjónsdóttur og Eirík Rögnvaldsson, „Stafrænt málsambýli íslensku og ensku. Athugun á málumhverfi og málnotkun 13–98 ára Íslendinga“, *Íslenskt mál og almenn málfræði* 41–42: 2019–2020, bls. 167–210, hér bls. 187–189. Þar er einnig minnst á að fyrri rannsóknir hafi bent til þess að enskunotkun yngra fólks verði sífellt virkari sem geti stafað af aukinni netnotkun, sjá Birnu Arnbjörnsdóttur, „English Exposure, Proficiency and Use in Iceland“, *Language Development across the Life Span. The Impact of English on Education and Work in Iceland*, ritstjórar Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir, Cham: Springer, 2018, bls. 35–55, hér bls. 44.

Aldurshópur	Fjöldi
13-15 ára	10
16-20 ára	11
21-30 ára	10
31-40 ára	6
41-50 ára	6
51-60 ára	5
eldri en 60 ára	9
Samtals	57

Tafla 2 - Skipting í aldurshópa

3.3 Úrvinnsla gagna

Við úrvinnslu var hlustað á upptökur af framburði þátttakenda á ensku setningunum í (7) og skráð hvort greina mætti íslenskan hreim fyrir hverja breytu í (6) í framburði þátttakenda á orðunum í *töflu 1*.³⁶ Þau orð sem reyndu á tvær framburðarbreytur voru skráð tvisvar sinnum. Í þeim tilfellum þar sem ekki mátti greina áhrif frá íslenskum hljóðkerfisreglum eða framburði íslenskra hljóða var skráð 0 en 1 í þeim tilfellum þar sem greina mátti aðblástur, af-röddun hljómena, áherslu á fyrsta atkvæði orðs eða rangan framburð /v/ og /w/. Í langflestum tilvikum fór ekki á milli mála hvort orð var borið fram með íslenskum hreim eða ekki en í sumum tilvikum var framburður óljós og var þá stuðst við hljóðvinnsluforritið Praat³⁷ til að skera úr um það. Forritið gerir rannsakendum kleift að búa hljóðupptökur niður í agnarsmáar einingar og þannig er hægt að einangra og greina betur þann hluta orðs þar sem búast má við íslenskum hreim eða framburðaráhrifum.

Þar sem þessi athugun snýr að ákveðnum framburðareinkennum íslensks hreims sem vitað var að gætu komið fyrir í ákveðnum enskum orðum var auðvelt að skima fyrir þeim. Hér er því ekki um tilviljanakennda athugun á hreim að ræða heldur mjög afmarkaða athugun á fyrir fram völdum einkennum. Í kafla 3.4 verður einnig sagt frá frávikum í framburði þátttakenda sem í sumum tilvikum urðu til þess að framburðardæmum var sleppt í úrvinnslu. Niðurstöður byggja því fyrst og fremst á þeim framburðardæmum

³⁶ Fyrsti höfundur greinarinnar hlustaði á upptökurnar og greindi framburð þátttakenda. Ekki var unnt að hafa enskan móðurmálshafa með í ráðum við mat á framburði þátttakenda.

³⁷ Paul Boersma og David Weenink, „Praat: doing phonetics by computer“, Version 6.0.42, Praat.org, sótt 15. ágúst 2018 af <http://www.praat.org>.

þar sem forsendur fyrir íslenskum hreim voru til staðar og íslenskur hreimur var greinanlegur eða ógreinanlegur.

Til viðbótar við greiningu á framburði voru skráðar ýmsar bakgrunnsupplýsingar um þátttakendur, svo sem aldur og kyn. Þá voru einnig skráðar upplýsingar um ílag og málnotkun þátttakenda á íslensku og ensku. Í viðtölunum svöruðu þátttakendur ítarlegum spurningum um hve miklum tíma þeir eyddu á dag í hlustun, lestur, tal og skrif á íslensku og ensku, þar með talið áhorf á sjónvarpsefni eða annað myndefni og tölvuleikjaspilun með eða án samskipta við aðra spilara. Einnig voru þátttakendur beðnir um að áætla hlutfall hvors tungumáls við hverja athöfn. Út frá þessum upplýsingum var hægt að áætla hlutfall íslensku og ensku í ílagi og málnotkun þeirra.

Þátttakendur voru einnig beðnir um að taka fram ef ílag þeirra fól í sér önnur tungumál en íslensku eða ensku. Þegar hlutfall heildarílags á hvoru máli var reiknað út var því skipt í tvennt eftir því hvort það er virkt eða óvirkt. Eins og kom fram í þriðju neðanmálgrein felur virk málnotkun í sér tal og skrif, þar sem viðkomandi beitir málinu, en óvirkt ílag er hlustun, áhorf og lestur. Þannig felur virk málnotkun í sér gagnvirkni en óvirkt ílag einhliða viðtöku máls. Út frá niðurstöðum var reiknað út hlutfall hvors tungumáls í virkri málnotkun og óvirku ílagi hvers þátttakanda. Í framburðarathuguninni voru notaðar þær ílagstölur sem gefa upplýsingar um atriðin í (8).³⁸

- (8) a. Hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda
- b. Hlutfall ensku í virkri málnotkun þátttakenda
- c. Hlutfall ensku í óvirku ílagi þátttakenda

Tengsl ílagsmælinganna í (8) við enskuframburð þátttakenda verða til umfjöllunar í 4. kafla.

3.4 Frávik í framburði

Enska framburðarathugunin í viðtalshluta öndvegisverkefnisins var sett þannig upp að allir þátttakendur áttu að geta ráðið við hana. Á því voru þó nokkrar undantekningar því þátttakendur voru greinilega misvanir að lesa setningar upphátt á ensku. Sumir voru óstyrkir og báðust undan verkefninu en rannsakendur gættu þess að koma til móts við þá og reyndu að sjá til þess að öllum liði sem best.³⁹ Í upplestri þátttakenda kom því fyrir að einstaka

³⁸ Iris Edda Nowenstein og Þorbjörg Þorvaldsdóttir unnu úr ílagsmælingunum sem stuðst er við í þessari grein.

³⁹ Þátttakendur voru ekki neyddir til þess að taka þátt í einstökum viðtalshlutum. Í framburðarathuguninni var óstyrkum þátttakendum boðið að velja sér setningu til

orð eða setningar vantaði og því er fjöldi framburðardæma sem liggur að baki hverri breytu nokkuð misjafn, en samantekt á því má sjá í *töflu 3* í 4. kafla. Einnig voru ýmis dæmi um frávik í framburði sem lýstu sér þannig að framburður var óskýr. Einstaka orð heyrðust verr en önnur sem virtist meðal annars stafa af stöðu þeirra innan setninganna og því hvort um var að ræða inntaksorð (opna orðflokka) eða kerfisorð (lokaða orðflokka). Sem dæmi var forsetningin *with* í setningu (7d) oft illgreinanleg á upptökunum þar sem þátttakendur lögðu almennt meiri áherslu á nafnorðin sem forsetningin stendur með, það er *pancakes with apples*. Í einhverjum tilvikum voru orð borin þannig fram að forsendur fyrir íslenskum framburðaráhrifum hurfu og þá var viðkomandi orð ekki tekið með í úrvinnslu. Þetta átti til dæmis við framburðardæmi þar sem vantaði þann orðhluta þar sem íslenskur hreimur gat komið fram. Í (9) má sjá dæmi um nokkur frávik í framburði sem ekki voru tekin með í úrvinnslu. Í dæmum (9d,f) er feitletraður sá hluti orðsins sem borinn var fram með áherslu.

(9) a. Jack	(aðblástur):	<i>Jake</i>
b. seatbelt	(afröddun):	<i>seatbers</i>
c. seatback	(aðblástur):	<i>seat</i>
d. position	(áhersla):	<i>postion</i>
e. peanut	(aðblástur):	<i>penus</i>
f. semester	(áhersla):	<i>semster</i>

Ýmis framburðarfrávik voru þó þess eðlis að þau höfðu ekki áhrif á þann hluta orðs þar sem búist var við íslenskum hreim og því voru þau tekin með í úrvinnslu.

3.5 Fyrirvarar um aðferðafræði

Þegar framburður fólks á erlendu tungumáli er skoðaður má gera ráð fyrir því að ýmsir ytri þættir hafi áhrif á framburðinn. Rannsóknir á framburði fólks á erlendu máli hafa til dæmis leitt í ljós að hreimur einstaklinga getur verið ólíkur eftir eðli verkefnisins sem lagt er fyrir þá, til dæmis hafa greinst mismikil áhrif frá hljóðkerfi móðurmálsins í afmörkuðum framburðarat-hugunum á borð við upplestur og í athugunum sem fela í sér sjálfsprottið

að byrja á og ef þeir treystu sér til þá voru þeir hvattir til að prófa aðra setningu að eigin vali. Rannsakendur sýndu þeim tillitssemi og skiptu yfir í næsta verkefni ef þátttakendur treystu sér ekki til að klára allar setningarnar.

tal.⁴⁰ Í þessari athugun var reynt að draga úr utanaðkomandi áhrifum eins og mögulegt var en þrátt fyrir það er aldrei hægt að koma alveg í veg fyrir að prófaðferð hafi áhrif á niðurstöður. Próforð voru valin út frá framburðareinkennum í dæmi (6) og síðan voru samdar setningar utan um orðin til að skapa eðlilegt samhengi og flæði, sjá dæmin í (7). Þessi leið var einnig valin til þess að þátttakendur áttuðu sig ekki á því hvaða hljóð- og hljóðkerfislegu atriði væru til rannsóknar, líkt og kom fram í kafla 3.1.

Viðtölin sjálf fóru að langmestu leyti fram á íslensku en enskur framburður þátttakenda var prófaður samhliða öðrum enskuprófunum. Á undan upplestrinum voru tekin ensk málsýni hjá þátttakendum sem fólu í sér sjálfsprottið tal þeirra á ensku. Þetta skipulag var viðhaft í von um að upplestur þátttakenda á setningunum í (7) endurspegladi enskuframburð þeirra sem best og hreimeinkenni væru svipuð og þegar þátttakendur tala ensku við fólk sem hefur ensku að móðurmáli. Markmiðið var að gera hljóðaumhverfið þannig að lítið væri um skipti á milli tungumálanna tveggja svo að þátttakendur væru síður að aðlaga ensku upplesturinn að íslensku hljóðaumhverfi í samræðunum.⁴¹ Rannsakendur gáfu þó iðulega fyriræmi á íslensku svo íslenskan var aldrei langt undan þótt verið væri að prófa enskuframburð.

Í athugun Bryndísar Bergþórsdóttur komu fram dæmi um ólíkan framburð barna í 3. bekk grunnskóla á enskum orðum eftir því hvort samtali þeirra og rannsakanda fór fram á ensku eða íslensku. Stúlka nokkur bar til dæmis fram orðið *Netflix* án aðblásturs [netflíks] þegar samtalið fór fram á ensku en með aðblæstri [nehtflíks] þegar það fór fram á íslensku.⁴² Þrátt fyrir að reynt hafi verið að draga úr ýmsum áhrifum prófaðstæðna er ómögulegt að vita hvort framburður þátttakenda á setningunum tíu endurspeglar

⁴⁰ Robert DeKeyser og Jenifer Larson-Hall, „What Does the Critical Period Really Mean?“, *Handbook of Bilingualism. Psycholinguistic Approaches*, ritstjórar Judith F. Kroll og Annette M. B. de Groot, Oxford: Oxford University Press, 2005, bls. 88–108, hér bls. 96.

⁴¹ Þegar ensk orð eru notuð í segðum á íslensku aðlagast þau nánast alltaf hljóðkerfi íslenskunnar á einhvern hátt, sjá til dæmis Kristján Árnason, „Að bera sér orð í munn. Hvenær verður orðið íslenskt?“, *Orð og tunga* 11: 2009, bls. 75–100, hér bls. 89–90 og 94; og Ástu Svavarsdóttur, „*Djúsið* eller *djúsin*? Om tilpasning af moderne importord i islandsk talesprog“, *Stuntman og andre importord i Norden. Om udtale og bøjning*, Moderne importord i språka i Norden VII, ritstjórar Pia Jarvad og Helge Sandøy, Oslo: Novus forlag, 2007, bls. 27–51, hér bls. 49.

⁴² Bryndís Bergþórsdóttir, *Íslensk enska án íslensks breims. Könnun á enskuframburði íslenskra barna í 3. bekk grunnskóla í ljósi breyttrar stöðu ensku á Íslandi*, BA-ritgerð í almennum málvísindum við Háskóla Íslands, 2018, <http://hdl.handle.net/1946/30263>, bls. 33.

almennan enskuframburð þeirra. Einnig er vert að taka fram að þrátt fyrir að ákveðnir þátttakendur hafi ekki mælst með einhverjar þeirra framburðarbreyta sem voru til skoðunar hér, sbr. (6), er ekki þar með sagt að þeir hafi framburð sem samræmist framburði þeirra sem hafa ensku að móðurmáli (e. *native pronunciation*).

Við túlkun á niðurstöðum þar sem íslenskur hreimur í framburði þátttakenda er skoðaður eftir heildarílagi þeirra á ensku (sjá kafla 4.1) er einnig vert að hafa í huga að upplýsingar um ílag og málnotkun byggja alfarið á sjálfsmati þátttakenda. Í MoLiCoDiLaCo-verkefninu var lögð áhersla á að mæla ílag og málnotkun eins nákvæmlega og mögulegt var og spurningarnar sem mælingarnar byggja á voru afar ítarlegar. Þátttakendur mátu sjálfir þann tíma sem þeir vörðu í ýmsar athafnir og áætluðu hlutfall tungumála fyrir hverja athöfn. Þrátt fyrir að allt hafi verið reynt til þess að mælingin endurspegladi raunverulegt heildarílag og bæði óvirkt ílag og virka málnotkun þátttakenda er sennilega ekki hægt að ganga út frá því að hún sé fullkomlega rétt. Hins vegar var þessi aðferð líklega eina hugsanlega leiðin til að mæla ílag og málnotkun þátttakenda í öndvegisverkefninu þar sem erfitt var að koma við beinum mælingum á annan hátt.

4. Niðurstöður

Í þessum kafla verður gerð grein fyrir niðurstöðum framburðarathugunarinnar. Skoðuð verða tengsl íslensks hreims þátttakenda þegar þeir tala ensku við enskuílag og enskunotkun þeirra, aldur og viðhorf þeirra til virkrar enskunotkunar. Að lokum verða helstu niðurstöður dregnar saman og fjallað um aðrar niðurstöður framburðarathugana innan MoLiCoDiLaCo-verkefnisins sem nú þegar liggja fyrir.

Í *töflu 3* má sjá þann fjölda framburðarmynda fyrir hverja framburðarbreytu í (6) sem lá fyrir eftir að úrvinnslu gagna frá þátttakendunum 57 var lokið. Einnig má sjá fjölda tilvika með íslenskum hreim⁴³ fyrir hverja breytu og hlutfall íslensks hreims af heildarfjölda framburðarmynda.

⁴³ Í kaflanum verður orðið (*íslenskur*) *breimur* notað sem samheiti yfir þær framburðarbreytur sem eru til athugunar hér, sbr. (6). Einnig verður talað um *mismunandi breim* í þeim tilvikum þar sem niðurstöðum er skipt upp eftir breytunum fjórum.

	Heildarfjöldi fram- burðarmynda	Fjöldi tilvika með hreim	Hlutfall hreims
aðblástur	724	418	57,73 %
afróddun	562	226	40,21 %
áhersla	663	92	13,88 %
v / w	501	106	21,16 %

Tafla 3 - Fjöldi framburðarmynda eftir breytum og hlutfall tilfella með íslenskum hreim

Á töflunni sést að þau ensku orð sem kalla fram aðblástur samkvæmt íslenskum hljóðkerfisreglum eru borin fram með aðblæstri í um 58% tilvika. Afróddun hljómda kemur fyrir í um 40% tilvika. Þátttakendur leggja áherslu á fyrsta atkvæði orðs í um 14% tilvika og bera /v/ og /w/ ekki fram samkvæmt enskum hljóðkerfisreglum í um 21% tilvika.

Í tölfraðilegri úrvinnslu niðurstaðna var notast við forritin R⁴⁴ og RStudio.⁴⁵ Við undirbúning gagna var notast við pakkann tidyverse⁴⁶ og mynda við ggplot2.⁴⁷ Til þess að kanna hvort hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda og mismunandi framburðarbreytur spái marktækt fyrir um ísliskan hreim þátttakenda var gerður stigskiptur líkanasamanburður (e. *nested model comparison*) þar sem sennileikahlutföll líkana voru borin saman með svokölluðu „Likelihood Ratio Test“. Skipunin glmer() úr pakkanum lme4⁴⁸ var notuð til þess að smíða líkönin. Smíðuð voru þrjú blönduð líkön (e. *mixed effects model*): núlllíkan, ílagslíkan og framburðarlíkan. Blönduð líkön eru nýtsamleg þegar unnið er með gögn þar sem mörg atriði geta haft tilviljanakennd áhrif á útkomuna og þar sem endurteknar mælingar eru framkvæmdar. Í þessari athugun minnkar notkun blandaðs líkans líkurnar á því að einstök orð eða einstaka þátttakendur búi til tölfraðileg áhrif sem eru svo

⁴⁴ R Core Team, *R. A Language and Environment for Statistical Computing*, Vín: R Foundation for Statistical Computing, 2018, sótt þann 26. nóvember 2018 á <https://www.R-project.org>.

⁴⁵ RStudio Team, *RStudio. Integrated Development for R*, Boston: RStudio Inc., 2016, sótt þann 26. nóvember 2018 á <http://www.rstudio.com>.

⁴⁶ Hadley Wickham, *tidyverse. Easily Install and Load the 'Tidyverse'*. R package version 1.2.1, 2017, sótt þann 26. nóvember 2018 á <https://cran.r-project.org/package=tidyverse>.

⁴⁷ Hadley Wickham, *ggplot2. Elegant Graphics for Data Analysis*, New York: Springer Verlag, 2009.

⁴⁸ Douglas Bates, Martin Mächler, Ben Bolker og Steve Walker, „Fitting Linear Mixed-Effects Models using lme4“, *Journal of Statistical Software* 67: 1/2015, bls. 1–48.

ekki til staðar í raunveruleikanum. Í núlllíkaninu er því búið að stjórna fyrir kyni og aldri auk þess sem gert er ráð fyrir því að hvert orð geti hagað sér á mismunandi hátt og þátttakendur hagi sér á mismunandi hátt.⁴⁹

Í fyrsta líkaninu var hvorki ílagsbreyta né framburðarbreyta notuð. Núlllíkan (e. *null model*) var þannig blandað líkan þar sem útkomubreytan var tvíkosta (e. *binomial*) breyta fyrir hreim og skilgreind voru bundin áhrif (e. *fixed effects*) fyrir aldur og kyn, auk slembins ássniðs (e. *random intercept*) fyrir hvern þátttakanda og hvert orð sem prófað var. Næsta líkan, ílagslíkanið, innihélt sömu breytur og núlllíkanið, fyrir utan það að bundnum áhrifum fyrir hlutfall ensku í heildarílagi var bætt við. Þriðja líkanið, framburðarlíkanið, var alveg eins og ílagslíkanið fyrir utan það að bundnum áhrifum fyrir framburðarbreyturnar fjórar var bætt við.

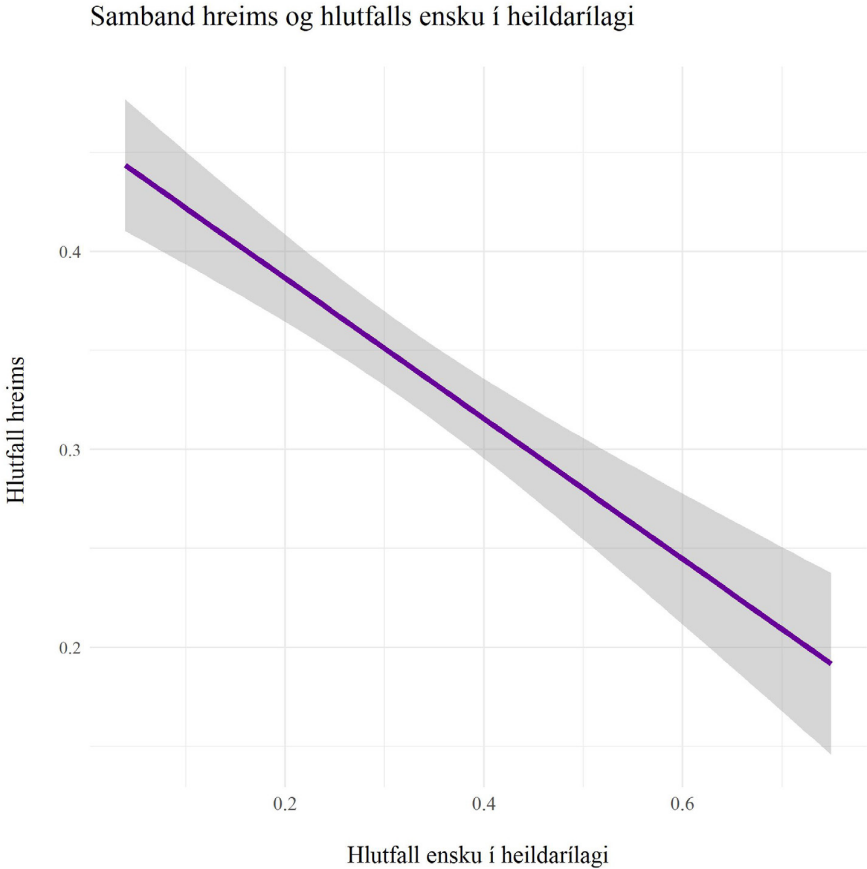
Stigskiptur samanburður á líkönunum sýnir að ílagslíkanið spáir marktækt betur fyrir um íslenskan hreim en núlllíkanið ($\chi^2(1) = 6,2275$, $p = 0,01258$), auk þess sem framburðarlíkanið spáir marktækt betur fyrir um hreim en ílagslíkanið ($\chi^2(3) = 89,7469$, $p < 0,001$). Líkanasamanburður sýnir því að bæði hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda og framburðarbreyturnar fjórar hafa marktækt forspárgildi fyrir íslenskan hreim þátttakenda. Þetta svarar þá rannsóknarspurningu (1a) á þann hátt að magn ensks ílags og enskrar málnotkunar hefur sannarlega áhrif á enskuframburð Íslendinga. Í undirköflunum hér á eftir verður skoðað hvernig niðurstöðurnar svara fleiri rannsóknarspurningum í (1), það er hvort íslenskur hreimur í enskuframburði þátttakenda sýni tengsl við ílagsgerð (óvirkt enskt ílag og virka enska málnotkun), aldur og viðhorf þátttakenda.

Niðurstöður verða settar fram á myndrænu formi auk þess sem gefnar verða tölulegar upplýsingar í töflum. Þessi framsetning sýnir hvaða vísbendingar koma fram í gögnunum og einnig verður rætt hvaða ástæður geta hugsanlega legið að baki hverju sinni. Stigskiptur líkanasamanburður hefur nú þegar gefið svar við rannsóknarspurningu (1a) en niðurstöður á myndrænu formi fela hins vegar ekki í sér eins áreiðanleg svör og líkanasamanburðurinn, þar sem ekki er gert ráð fyrir slembibreytum á borð við aldur, kyn og áhrif einstaka orða eða þátttakenda í úrvinnslu myndanna. Þessar niðurstöður segja okkur aftur á móti í hvaða átt gögnin vísa og hvaða vísbendingar má finna í þeim.

⁴⁹ Greiningar sem byggja á blönduðum líkönum hafa notið aukinna vinsælda á undanförunum árum, bæði í málvísindum og í öðrum greinum. Um þessa aðferð má til dæmis lesa nánar hjá Dirk Speelman, Kris Heylen og Dirk Geeraerts, *Mixed-Effects Regression Models in Linguistics*, Cham: Springer, 2018.

4.1 Íslenskur hreimur eftir ílagi

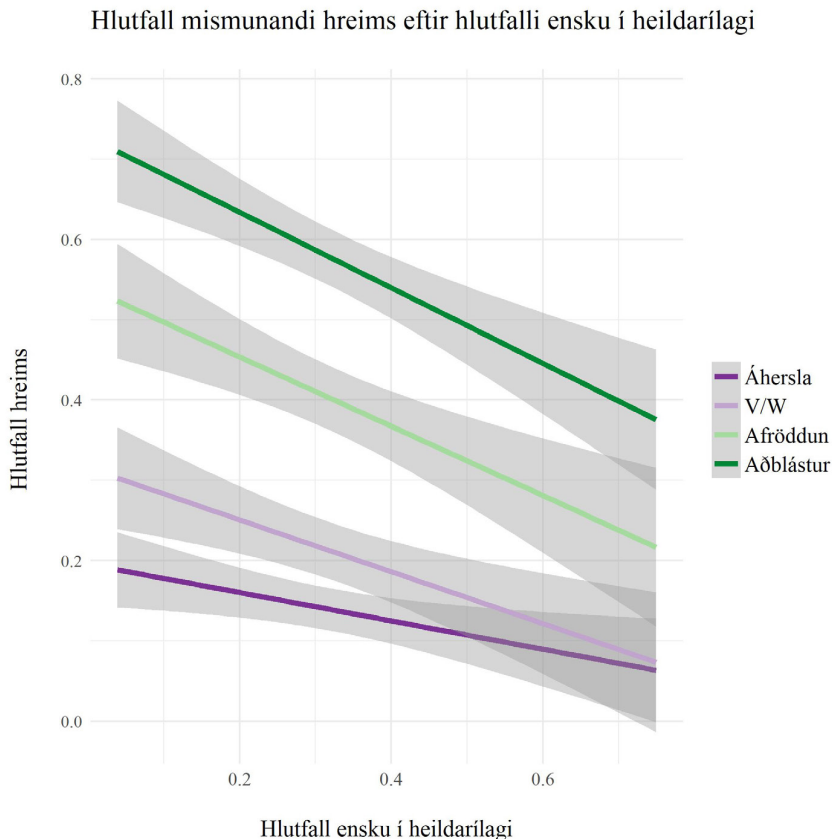
Skoðum fyrst samband íslensks hreims og hlutfalls ensku í heildarílagi (máláreiði og málnotkun) þátttakenda.

Mynd 1 - Samband íslensks hreims og hlutfalls ensku í heildarílagi

Mynd 1 sýnir að niðurstöður þessarar athugunar benda til þess að eftir því sem hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda er hærra sé hlutfall íslensks hreims í enskuframburði þeirra lægra. Að sama skapi kemur fram meiri íslenskur hreimur í framburði ensku hjá þeim sem hafa lægra hlutfall ensku í heildarílagi. Á mynd 2 er samband framburðarbreytanna fjögurra við hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda skoðað. Vert er að taka fram að γ -ásinn sem sýnir hlutfall íslensks hreims nær hærra á mynd 2 en á mynd 1. Þetta stafar af því að dreifing framburðarbreytanna er meiri þegar þær eru skoðaðar hver

fyrir sig (*mynd 2*) en þegar þær eru allar lagðar saman í eina breytu, íslenskan hreim, (*mynd 1*).

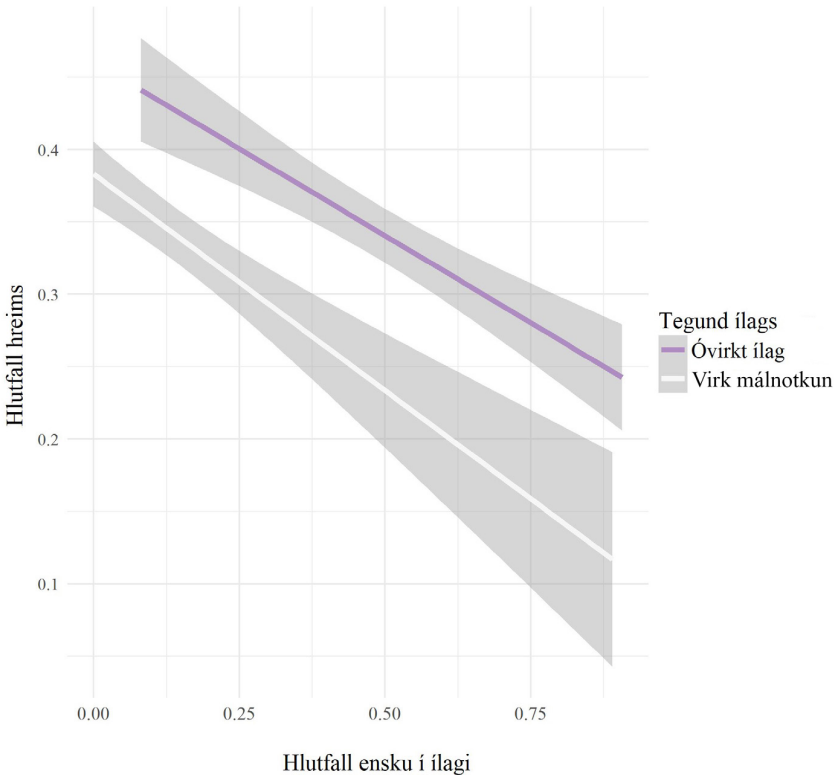
Mynd 2 - Hlutfall mismunandi íslensks hreims eftir hlutfalli ensku í heildarílagi

Á *mynd 2* sést að samband íslensks hreims og ensku í heildarílagi virðist almennt vera með sama hætti og á *mynd 1* þótt framburðarbreyturnar fjórar séu aðgreindar, það er hlutfall íslensks hreims í enskuframburði þátttakenda lækkar í öllum framburðarbreytunum fjórum eftir því sem hlutfall ensku í heildarílagi hækkar. *Mynd 2* sýnir einnig hvernig þessi fjögur einkenni íslensks hreims dreifast, en í tölfræðilegri úrvinnslu er tekið tillit til þess að fjöldi tilvika innan hverrar breytu er ekki alltaf sá sami. Mismunandi fjöldi framburðarmynda fyrir hverja breytu, sbr. *töflu 3*, hefur því ekki áhrif á niðurstöður.

Þær framburðarbreytur sem hafa hæst gildi á y -ásnum eru þær breytur

sem eru með flest tilvik íslensks hreims. Aðblástur er því langalgengastur íslensku framburðareinkennanna fjögurra og því næst kemur afröddun hljómdenda. Hallinn á línunum sem tákna þessar tvær breytur á mynd 2 er afar svipaður sem bendir til þess að tengsl þeirra við ílag séu svipuð, það er að segja að því meiri enska – því minni hreimur. Framburðarfrávik á /v/ og /w/ koma ekki eins oft fyrir og aðblástur og afröddun hljómdenda, og áhersla á fyrsta atkvæði orðs er sjaldgæfust allra breytanna fjögurra eins og sást einnig á töflu 3. Línan sem táknar áherslubreytuna hallar einnig töluvert minna en hinar línurnar sem bendir til þess að magn ensks ílags hafi minni áhrif á áherslu á fyrsta atkvæði orðs en á aðblástur, afröddun og framburð /v/ og /w/. Einnig var athugað hvort greina mætti mun á íslenskum hreim eftir ílagsgerð, það er hvort um óvirkt ílag (máláreiti) eða virka málnotkun væri að ræða, sjá mynd 3.

Hlutfall hreims eftir hlutfalli ensku í óvirku ílagi og virkri málnotkun

Mynd 3 - Hlutfall íslensks hreims eftir hlutfalli ensku í óvirku ílagi og virkri málnotkun

Mynd 3 sýnir tengsl íslensks hreims við hlutfall ensku í óvirku ílagi (hlustun og lestur) annars vegar og virkri málnotkun (tal og skrif) hins vegar. Eins og á *mynd 1* eru allar framburðarbreyturnar fjórar teknar saman í eina breytu, íslenskan hreim. Enn og aftur benda niðurstöður til þess að íslenskur hreimur sé minni eftir því sem hlutfall ensku í ílagi og málnotkun er meira, hvort sem um er að ræða óvirkt ílag eða virka málnotkun. Á *mynd 3* sést samt að línan fyrir virka enska málnotkun hallar meira en línan fyrir óvirkt enskt ílag en það bendir til þess að ensk málnotkun dragi meira úr íslenskum hreim en óvirkt enskt ílag. Virk enskunotkun þátttakenda virðist því hafa þau áhrif að draga úr íslenskum hreim þeirra þegar þeir tala ensku.

Af þeim niðurstöðum sem gerð hefur verið grein fyrir hér má draga þær ályktanir að íslenskur hreimur þátttakenda tengist enskuílagi og enskunotkun þeirra nokkuð sterkum böndum. Stigskiptur líkanasamanburður hefur staðfest að hlutfall ensku í heildarílagi spáir marktækt fyrir um íslenskan hreim, sjá nánar í inngangi 4. kafla. Eftir því sem hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda er hærra er hlutfall íslensks hreims í enskuframburði þeirra lægra. Þetta á við um allar framburðarbreyturnar fjórar sem voru prófaðar í þessari athugun. Þá eru einnig vísbendingar um að hlutfall ensku í virkri málnotkun hafi meiri áhrif en hlutfall ensku í óvirku ílagi. Þó ber að taka þessum vísbendingum með fyrirvara en í næstu undirköflum verður meðal annars rætt hvaða áhrif þetta kann að hafa. Næst skoðum við hvort greina megi áhrif frá aldri þátttakenda á íslenskan hreim í framburði þeirra á ensku.

4.2 Íslenskur hreimur eftir aldri þátttakenda

Aldur hefur töluverð áhrif á það hvernig máltöku og málanámi vindur fram og framburður og hljóðkerfi er eitt af því fyrsta sem við tileinkum okkur í máltökunni.⁵⁰ Því er ástæða til að skoða niðurstöður út frá aldurshópum til að athuga hvort íslenskur hreimur í enskuframburði þátttakenda sé breyti-

⁵⁰ Sjá til dæmis Sigríði Sigurjónsdóttur, „Máltaka barna og meðfæddur málhæfileiki“, *Chomsky – Mál, sál og samfélag*, ritstjórar Höskuldur Þráinsson og Matthew Whelpton, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2013, bls. 107–127, hér bls. 114–116; Jacqueline S. Johnson og Elissa L. Newport, „Critical Period Effects in Second Language Learning. The Influence of Maturational State on the Acquisition of English as a Second Language“, *Cognitive Psychology* 21: 1/1989, bls. 60–99, hér bls. 90; Elissa Newport, „Contrasting Conceptions of the Critical Period for Language“, *The Epigenesis of Mind*, ritstjórar Susan Carey og Rochel Gelman, New Jersey: Hillsdale, 1991, bls. 111–130, hér bls. 121 og Robert DeKeyser og Jenifer Larson-Hall, „What Does the Critical Period Really Mean?“, bls. 98.

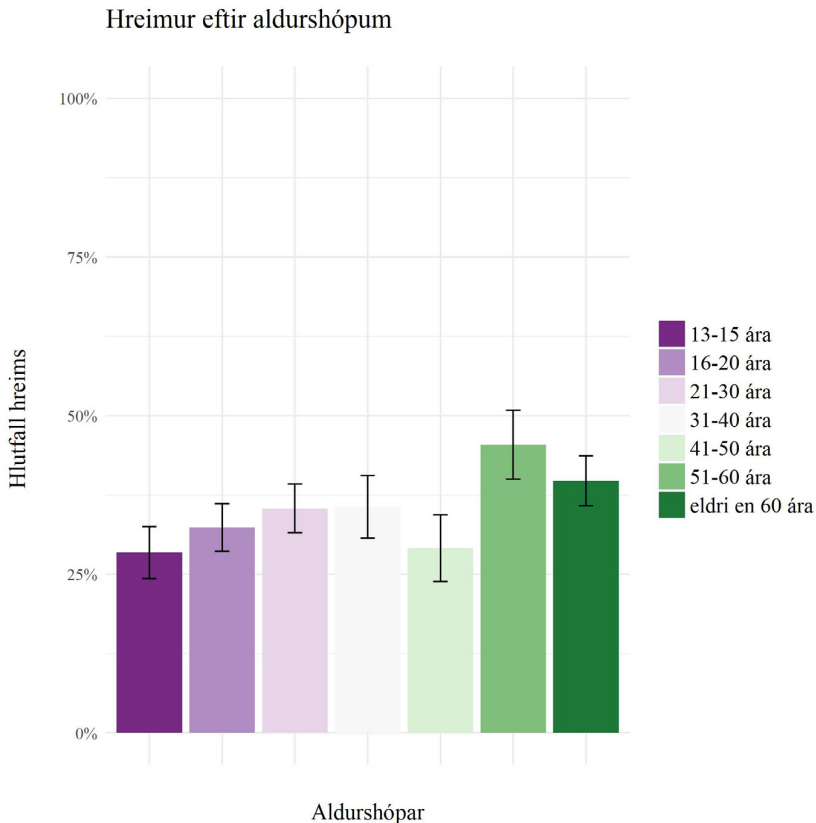
legur eftir aldri þeirra. Rétt er þó að hafa í huga að hér er verið að skoða framburð á öðru tungumáli en móðurmáli hjá þátttakendum 13 ára og eldri, sem komnir eru af aðalmáltökuskeiði. Niðurstöður barnahluta viðtalanna þar sem enskuframburður 106 3–12 ára íslenskra barna var kannaður mun líklega gefa okkur nánari upplýsingar um áhrif aldurs á íslenskan hreim í enskuframburði Íslendinga, en heildarúttekt á þeim niðurstöðum bíður betri tíma.

Í *töflu 4* má sjá þann fjölda framburðarmynda sem liggur til grundvallar í framburðarathugun 13 ára og eldri í hverjum aldurshópi og hver fjöldi og hlutfall framburðarmynda með íslenskum hreim er hjá hverjum hópi fyrir sig. Í öndvegisverkefninu var unnið eftir þessari skiptingu í aldurshópa frá því að Félagsvísindastofnun sendi boð um þátttöku í netkönnuninni til þátttakenda fyrir hönd stjórnenda verkefnisins. Lögð var sérstök áhersla á að ná til barna og ungmenna og því var aldursbilið í hverjum aldurshópi haft minna hjá börnum og ungmennum undir tvítugu en í eldri aldurshópum.

Aldur	Heildarfjöldi framburðarmynda	Fjöldi tilvika með hreim	Hlutfall hreims	Staðalfrávik
13–15 ára	433	123	28,41 %	45,15
16–20 ára	479	155	32,36 %	46,83
21–30 ára	438	155	35,39 %	47,87
31–40 ára	264	94	35,61 %	47,97
41–50 ára	261	76	29,12 %	45,52
51–60 ára	185	84	45,41 %	49,92
60 +	390	155	39,74 %	49,00

Tafla 4 - Fjöldi framburðarmynda og hlutfall íslensks hreims eftir aldri þátttakenda

Tafla 4 sýnir að fjöldi framburðarmynda er nokkuð misjafn eftir aldurshópum en það stafar að mestu af mismunandi fjölda þátttakenda í hverjum aldurshópi, sbr. *töflu 2* í kafla 3.2. Á *töflu 4* sést að fjöldi tilvika með íslenskum hreim er hærrí í elsta aldurshópnum (60+) en þeim yngsta (13–15 ára) þrátt fyrir að heildarfjöldi framburðarmynda sé lægri. Rúmlega 11% munur er á hlutfalli íslensks hreims hjá yngstu og elstu þátttakendum. Hlutfall framburðarmynda með íslenskum hreim í hverjum aldurshópi má sjá á *mynd 4*.

Mynd 4 - Íslenskur hreimur eftir aldurshópum

Tölfræðilega sýna niðurstöður ekki marktæk tengsl milli íslensks hreims þátttakenda og aldurs þeirra en eins og sést á mynd 4 er vissulega nokkur munur á yngsta aldurshópnum og þeim tveimur elstu. Hlutfall íslenskra framburðareinkenna í hverjum aldurshópi virðist fara nokkuð hækkandi eftir því sem þátttakendur verða eldri, þrátt fyrir að tengsl hreims við aldur séu ekki marktæk. Hins vegar er framburður aldurshópsins 13–15 ára nokkuð svipaður framburði þátttakenda á aldrinum 41–50 ára þótt öryggisbilið, sem sýnt er með svörtu línunum efst í hverri súlu, í eldri hópnum sé nokkuð breiðara en í hópi yngstu þátttakendanna, en það stafar hugsanlega af því að aldurshópur 41–50 ára er fámennari en 13–15 ára, sjá töflu 2.⁵¹ Ef til vill væru

⁵¹ Breiðara öryggisbil, líkt og sjá má hjá þátttakendum á aldursbilinu 31–60 ára á mynd 4, sýnir meiri dreifingu í svörum innan hópsins en í hinum hópnum sem ýmsir félagslegir þættir geta haft áhrif á, til dæmis aldur, kyn, menntun og búseta.

niðurstöður aðrar ef úrtak þátttakenda væri stærra og fjöldi þátttakenda í hverjum aldurshópi jafnari.

Niðurstöður um íslenskan hreim eftir aldri þátttakenda verða ekki greindar eftir framburðarbreytum en áhugavert er að hlutfall aðblásturs í enskuframburði þátttakenda reyndist lægst hjá yngsta aldurshópnum. Þar sem aðblástur er mjög ríkjandi hljóðkerfisregla í íslensku er athyglisvert að 13–15 ára þátttakendur yfirfæri hann minnst og beiti aðblástursreglunni sjaldnar í enskuframburði heldur en aðrir aldurshópar. Það má velta því fyrir sér hvort þetta geti tengst því að enskunotkun yngri þátttakenda er virkari en hjá þeim sem eldri eru, sjá neðanmálgrein 35 í kafla 3.2.⁵² Þetta er einnig áhugavert í samanburði við niðurstöður Birnu Pálsdóttur⁵³ sem skoðaði aðblástur í framburði barna en frá því verður sagt betur í kafla 4.5.

4.3 Íslenskur hreimur eftir viðhorfi til virkrar enskunotkunar

Viðhorf málnotenda til tungumála er eitt af því sem hefur áhrif á framtíð og lífvænleika þeirra, sérstaklega í tvítyngdum samfélögum.⁵⁴ Það getur einnig haft mikil áhrif á stöðu tungumáls í málsambýli og meðal annars verið kveikjan að ýmiss konar málbreytingum.⁵⁵ Til þess að leita svara við rannsóknarspurningu (1d) var því ákveðið að kanna samband íslensks hreims í enskuframburði þátttakenda í viðtölunum og viðhorfs þeirra til íslensku og ensku úr netkönnun verkefnisins. Nú þegar hafa komið fram áhugaverðar niðurstöður úr athugunum á viðhorfi þátttakenda innan verkefnisins, til dæmis um viðhorf ungra þátttakenda til ensku og íslensku. Berglind Hrönn Einarsdóttir⁵⁶ og Ólöf Björk Sigurðardóttir⁵⁷ komast að því að 13–16 ára

⁵² Dagbjört Guðmundsdóttir, Sigríður Sigurjónsdóttir og Eiríkur Rögnvaldsson, „Stafrænt málsambýli íslensku og ensku. Athugun á málumhverfi og málnotkun 13–98 ára Íslendinga“, bls. 187–189; Birna Arnbjörnsdóttir, „English Exposure, Proficiency and Use in Iceland“, bls. 44.

⁵³ Birna Pálsdóttir, *Kynslóðamunur í enskuframburði íslenskra barna. Áhrif aldurs og úlags á yfirfærslu aðblásturs*, BA-ritgerð í íslensku við Háskóla Íslands, 2020, <http://hdl.handle.net/1946/34692>.

⁵⁴ Barbara Z. Pearson, „Social factors in childhood bilingualism in the United States“, *Applied Psycholinguistics* 28: 3/2007, bls. 399–410.

⁵⁵ Sarah G. Thomason, *Language Contact. An Introduction*, Edinborg: Edinburgh University Press, 2001, bls. 77.

⁵⁶ Berglind Hrönn Einarsdóttir, *Viðhorf unglínga til íslensku og ensku. Niðurstöður viðtalskönnunar við 48 unglínga á aldrinum 13–16 ára*, MA-ritgerð í íslenskri málfræði við Háskóla Íslands, 2019, <http://hdl.handle.net/1946/32654>, bls. 89.

⁵⁷ Ólöf Björk Sigurðardóttir, *Tungumál og teknivædd börn. Viðhorf barna til íslensku og ensku og tengsl þeirra við skjá- og netnotkun*, MA-ritgerð í íslenskukennslu við Háskóla

unglingar og 6–12 ára börn í viðtalshluta MoLiCoDiLaCo-verkefnisins tengja ensku við afþreyingu í hinum stafræna heimi, ferðalög til útlanda, tækni og spennandi tækifæri erlendis. Viðhorf þeirra til íslensku tengist hins vegar árangri í íslensku sem námsgrein í skólanum og þeim viðmiðum sem þar gilda, forskriftarmálfræði og hreintungustefnu.⁵⁸

Að auki hafa komið fram athyglisverðar niðurstöður í sambandi við svör þátttakenda við viðhorfstengdum spurningum í netkönnun verkefnisins. Svör þátttakenda við spurningunum sjálfum gefa ekki heildarmynd af viðhorfi þátttakenda eða málkunnáttu þeirra en ýmislegt áhugavert kemur í ljós þegar svörin eru skoðuð. Lilja Björk Stefánsdóttir skipti þátttakendum í heimsborgara og heimdraga eftir því hver afstaða þeirra var til fullyrðingarinnar *Mig langar að búa á Íslandi í framtíðinni*.⁵⁹ Í rannsókn Lilju Bjarkar kom í meginatriðum í ljós að heimdragar voru yfirleitt jákvæðari gagnvart íslensku en ensku en heimsborgarar voru aftur á móti jákvæðari gagnvart ensku en íslensku.⁶⁰ Út frá þessum niðurstöðum var ákveðið að kanna hvort einhverjar viðhorfsspurningar úr netkönnuninni sýndu tengsl við hlutfall íslensks hreims í enskuframburði þátttakenda.⁶¹ Niðurstöður einnar þeirra vöktu athygli höfunda en sú spurning var í formi fullyrðingar og hljóðaði svo:

Íslands, 2020, <http://hdl.handle.net/1946/35319>, bls. 92–93.

⁵⁸ Sjá einnig Ólöfu Björk Sigurðardóttur og Sigríði Sigurjónsdóttur, „Viðhorf íslenskra barna til íslensku og ensku. Hvað segja þau um íslensku- og enskukennslu í grunnskólum?“, *Netla – Vefritarit um uppeldi og menntun, Sérrit 2020 – Menntakvika 2020*, 2020, <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2020.9>; og Sigríði Sigurjónsdóttur, „Viðhorf ungra Íslendinga til íslensku á tímum stafræns málsambýlis við ensku“, *Málfrægnir* 18/2020, bls. 7–14.

⁵⁹ Þátttakendur sem voru jákvæðir gagnvart framtíðarþáttsetu á Íslandi voru kallaðir heimdragar en þeir sem voru neikvæðir eða hlutlausir voru kallaðir heimsborgarar. Lítið var á hlutleysið sem eins konar afstöðu gegn þáttsetu á Íslandi. Sjá Lilju Björk Stefánsdóttur, *Heimdragar og heimsborgarar. Menningarlegur hvati í stafrænu málsambýli*, MA-ritgerð í íslenskri málfræði við Háskóla Íslands, 2018, <http://hdl.handle.net/1946/29936>, bls. 41–42.

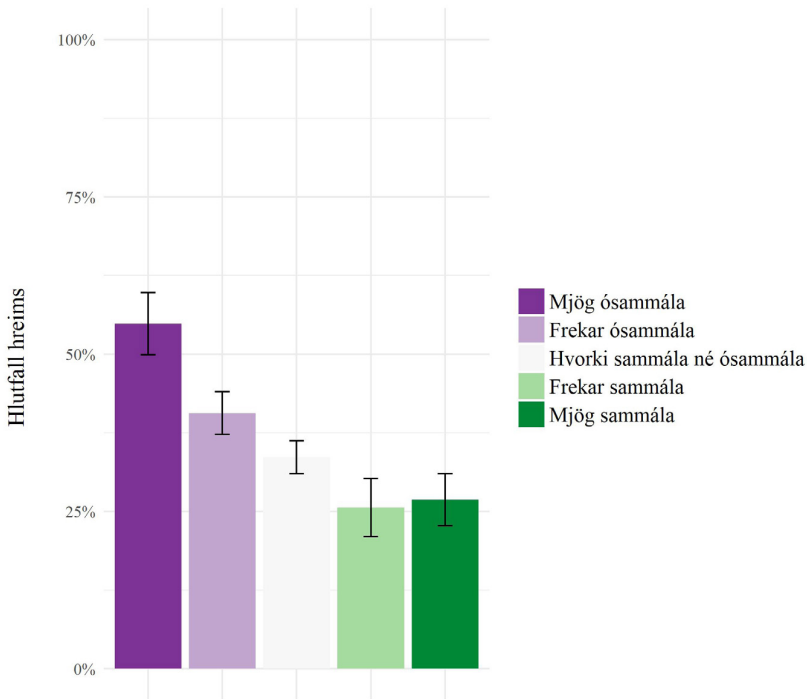
⁶⁰ Sama heimild, bls. 72.

⁶¹ Vert er að taka fram að hér er sannarlega ekki hægt að byggja heildarviðhorf til ensku á einni spurningu þar sem margt annað getur haft áhrif á þau. Hins vegar er athyglisvert að velta því fyrir sér hvaða ástæður geta legið að baki þeim tengslum sem koma fram á milli íslensks hreims í enskuframburði þátttakenda og viðhorfs þeirra til ensku. Sjá einnig umræðu um þetta hjá Dagbjörtu Guðmundsdóttur, Sigríði Sigurjónsdóttur og Eiríki Rögnvaldssyni, „Stafrænt málsambýli íslensku og ensku. Athugun á málumhverfi og málnotkun 13–98 ára Íslendinga“, bls. 193.

(10) Mér finnst gaman að vera í aðstæðum þar sem ég þarf að tala ensku.

Þátttakendur tóku afstöðu til fullyrðingarinnar í (10) með því að velja á milli fimm svarmöguleika: mjög sammála, frekar sammála, hvorki sammála né ósammála, frekar ósammála, mjög ósammála. Niðurstöður benda til þess að þeir sem hafa minni íslenskan hreim í framburði ensku njóti þess frekar að vera í aðstæðum sem fela í sér virka enskunotkun,⁶² eins og sést á mynd 5.

Hreimur eftir viðhorfi til enskunotkunar

'Mér finnst gaman að vera í aðstæðum þar sem ég þarf að tala ensku'

Mynd 5 - Íslenskur hreimur eftir viðhorfi til enskunotkunar

Mynd 5 sýnir að þátttakendur sem eru meira sammála því að þeim þyki gaman að vera í aðstæðum þar sem þeir þurfa að tala ensku virðast hafa lægra

⁶² Öryggisbilin á mynd 5 sýna að marktækur munur er á milli viðhorfa hópa, en þar sem ekki var gert ráð fyrir áhrifum annarra breytna, til dæmis aldurs, við tölfræðilega úrvinnslu er hæpið að fullyrða að munurinn sé tölfræðilega marktækur.

hlutfall íslensks hreims í enskuframburði sínum. Þeir þátttakendur sem eru mjög ósammála fullyrðingunni í (10) hafa um tvöfalt hærra hlutfall íslensks hreims þegar þeir tala ensku en þeir sem eru mjög sammála fullyrðingunni. Ætla má að þeir sem hafa lágt hlutfall íslensks hreims hafi gott vald á þeim ensku framburðaratriðum sem skoðuð voru hér. Þetta getur átt þátt í því að þeir njóti þess frekar að vera í aðstæðum sem þessum.

Þessar niðurstöður ríma ágætlega við niðurstöðurnar í kafla 4.1, þar sem kom fram að íslenskur hreimur þátttakenda er minni eftir því sem hlutfall ensku í heildarílagi þeirra og þá sérstaklega í virkri málnotkun þeirra er hærra (sjá *myndir 1–3*). Þeir þátttakendur sem eru sammála fullyrðingunni í (10) hafa því líklega hærra hlutfall ensku í heildarílagi sínu heldur en þeir sem eru ósammála. Við getum ekki fullyrt að samband sé á milli viðhorfs þátttakenda til virkrar enskunotkunar og hlutfalls íslensks hreims í enskuframburði þeirra en þessar niðurstöður sýna þó nokkuð skýrt að þeir þátttakendur sem hafa lítinn íslenskan hreim í þessari athugun virðast frekar hafa gaman af því að þurfa að nota ensku í munnlegum samskiptum.

4.4. Samantekt á niðurstöðum

Hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda í framburðarathuguninni hefur tölfræðilega marktæk áhrif á hlutfall íslensks hreims í enskuframburði þeirra (sbr. umfjöllun í inngangi að 4. kafla). Þetta gildir bæði þegar allar fjórar framburðarbreyturnar eru teknar saman í eina breytu, íslenskan hreim, og þegar þær eru skoðaðar hver fyrir sig, sjá *myndir 1* og *2* í kafla 4.1. Í öllum tilfellum er hlutfall íslensks hreims lægra eftir því sem hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda er hærra og hlutfall íslensks hreims hærra eftir því sem hlutfall ensku í heildarílagi er lægra. Vísbendingar eru um að hlutfall ensku í virkri málnotkun (tali og skrifum) þátttakenda minnki íslenskan hreim meira heldur en hlutfall ensku í óvirku ílagi (hlustun og lestri), sjá *mynd 3* í kafla 4.1. Almenn er niðurstaðan því sú að eftir því sem þátttakendur fá meira enskt ílag og nota ensku meira þá hafa þeir minni íslenskan hreim.

Þegar hlutfall íslensks hreims er skoðað út frá hverri framburðarbreytu fyrir sig kemur í ljós að breyturnar fjórar eru misalgengar í enskuframburði þátttakenda. Aðblástur kemur oftast fram eða í tæplega 58% tilfella. Næstalgengasta framburðareinkenni íslensks hreims í athuguninni er afröddun hljómeinda sem kemur fram í rúmlega 40% tilfella.⁶³ Því næst kemur fram-

⁶³ Til að svara vangaveltum í neðanmálsgreinum 19 og 33 er vert að taka fram að öll orð þar sem búist var við afröddun á /r/ höfðu nokkuð hátt hlutfall íslensks hreims en sá framburður er einmitt ekki mállýskubundinn í íslensku eins og framburður á

burður á /v/ og /w/ sem borin eru fram með íslenskum hreim í rúmlega 21% tilfella. Sjaldgæfasta einkenni íslensks hreims af þessum fjórum framburðarbreytum er áhersla á fyrsta atkvæði orðs sem kemur fram í tæplega 14% tilfella.

Aldur þátttakenda sýnir ekki marktæk tengsl við íslenskan hreim þrátt fyrir að niðurstöður bendi til þess að íslenskur hreimur sé heldur meiri hjá eldri þátttakendum en þeim yngri þegar þeir tala ensku. Hlutfall íslensks hreims fer þó ekki alfarið hækkandi með hærri aldri þátttakenda því það er nokkuð breytilegt eftir aldurshópum. Lægst er hlutfallið hjá yngstu þátttakendum (13–15 ára), eða rúmlega 28%, en hæst er það hjá þátttakendum á aldrinum 51–60 ára, eða rúmlega 45%. Vert er að hafa í huga að fjöldi þátttakenda í þessum aldurshópum er ekki sá sami og það gæti skekkt niðurstöður eitthvað.

Þegar samband íslensks hreims í enskuframburði þátttakenda var borið saman við nokkrar viðhorfstengdar spurningar úr netkönnun verkefnisins komu fram áhugaverðar niðurstöður þar sem vísbendingar voru um tengsl á milli hlutfalls íslensks hreims í framburði þeirra og afstöðu þeirra til fullyrðingarinnar: *Mér finnst gaman að vera í aðstæðum þar sem ég þarf að tala ensku.* Íslenskur hreimur þeirra þátttakenda sem voru ósammála fullyrðingunni var áberandi meiri en hreimur þeirra sem voru sammála henni. Íslenskur hreimur virðist því tengjast viðhorfi þátttakenda á þann hátt að þeim sem hafa lítinn íslenskan hreim þegar þeir tala ensku finnst gaman að vera í aðstæðum þar sem þeir þurfa að tala ensku. Í þessu sambandi er ekki hægt að fullyrða um hvert samband viðhorfa og íslensks hreims er en niðurstöðurnar eru áhugaverðar engu að síður.

Í meginatriðum má því draga niðurstöður þessarar athugunar saman í eftirfarandi atriði:

- (11) a. Hlutfall heildarílags á ensku, sér í lagi virkrar enskrar málnotkunar, spáir fyrir um íslenskan hreim þátttakenda.
- b. Aldur þátttakenda í athugininni virðist ekki spá fyrir um íslenskan hreim þeirra.
- c. Samband virðist vera á milli þess hversu mikinn íslenskan hreim þátttakendur mælast með og þess hversu gaman þeim finnst að vera í aðstæðum sem fela í sér virka enskunotkun.

/l, m, n/ er á undan /p, t, k/. Ef til vill má draga þá ályktun af þessum niðurstöðum að þær bendi hugsanlega til þess að einhverjir þátttakendur í úrtakinu hafi alist upp við raddaðan framburð, það er raddað /l, m, n/ á undan /p, t, k/.

Þessar niðurstöður eru meðal annars áhugaverðar í ljósi þess að rannsóknir innan MoLiCoDiLaCo-verkefnisins, til dæmis niðurstöður ílgsrannsóknar Dagbjartar Guðmundsdóttur o.fl.⁶⁴, benda til þess að enskunotkun yngra fólks sé virkari og það sé jákvæðara gagnvart ensku, sér í lagi virkri enskunotkun, en eldra fólk. Þessar niðurstöður gætu hugsanlega bent til þess að með tímanum muni draga úr íslenskum hreim í enskuframburði Íslendinga, það er ef hlutfall ensku í heildarílagi, sér í lagi virkri málnotkun, eykst enn vegna jákvæðra viðhorfa ungu kynslóðarinnar til virkrar enskunotkunar. Líkt og minnst var á í kafla 4.3 hafa niðurstöður innan MoLiCoDiLaCo-verkefnisins einnig leitt í ljóst að ungir Íslendingar tengja ensku við ýmsar ánægjulegar athafnir en íslensku tengja þau frekar við skipulagða móðurmálskennslu í skóla. Þar var einnig minnst á að viðhorf geta verið kveikjan að málbreytingum. Í þessu sambandi má velta því fyrir sér hvort nú þegar hafi orðið breytingar á máltöku íslenskra barna hvað aðgreiningu hljóða varðar vegna aukins stafræns málsambýlis íslensku við ensku. Í næsta undirkafli verður greint stuttlega frá athugunum sem gerðar hafa verið á framburðargögnum barna innan MoLiCoDiLaCo-verkefnisins.

4.5. Niðurstöður framburðarathugana á börnum innan MoLiCoDiLaCo-verkefnisins

Í viðtalshluta MoLiCoDiLaCo-verkefnisins voru gerðar athuganir á framburði bæði barna og fullorðinna. Framburður 3–12 ára barna var einnig kannaður í viðtölum með því að þeim voru sýndar myndir og þau beðin um að nefna það sem var á myndinni, annars vegar á ensku og hins vegar á íslensku. Enskur framburður barnanna var skoðaður með enskum orðum sem kölluðu fram aðblástur, afröddun hljómena, áherslu á fyrsta atkvæði orðs og framburð /v/ og /w/ í ensku, rétt eins og í framburðarathugun fullorðinna, en að auki voru skoðuð orð þar sem reyndi á framburð mismunandi s-hljóða í ensku, /s, z, ʃ, z/. Í íslenskum framburði voru sömu hljóðkerfisreglur og hljóð prófuð en einnig kannaður svokallaður tvinnhljóðsframburður og framburður *sj-* í framstöðu orða. Tvinnhljóð má til dæmis finna í framstöðu orðsins *check* /tʃek/ og fram- og bakstöðu á orðinu *judge* /dʒʌdʒ/ í ensku og hans hefur orðið vart í íslenskum framburði á undanförunum ára-

⁶⁴ Dagbjört Guðmundsdóttir, Sigríður Sigurjónsdóttir og Eiríkur Rögnvaldsson, „Stafrænt málsambýli íslensku og ensku. Athugun á málumhverfi og málnotkun 13–98 ára Íslendinga“, bls. 205.

tugum.⁶⁵ Í framburði *yj-* í framstöðu var skoðað hvort þátttakendur bæru fram enska hljóðið [j] í stað [sj].

Ekki hefur verið unnið úr niðurstöðum framburðarathugunarinnar á börnum að öðru leyti en því að skrifaðar hafa verið þrjár BA-ritgerðir þar sem unnið var úr gögnum úr afmörkuðum hlutum hennar.⁶⁶ Í ljósi rannsóknarspurningar (1d) í þessari grein er áhugavert að nefna niðurstöður Birnu Pálsdóttur sem skoðaði íslenskan aðblástur í enskuframburði 30 barna á aldrinum 6–13 ára⁶⁷ og bar niðurstöðurnar saman við enskt ílag, enska málnotkun⁶⁸ og aldur þátttakenda. Niðurstöður Birnu eru á þá leið að börnin notuðu sjaldan aðblástur þegar þau báru fram ensk orð og það var sjaldgæfara hjá 6–9 ára börnunum en þeim eldri. Ekki var marktæk fylgni milli beitingar aðblástursreglunnar í enskuframburði barnanna og hlutfalls enskunotkunar þeirra, en þó kom aðblástur sjaldnar fram eftir því sem hlutfall ensku í heildarílagi var hærra.

Þessar niðurstöður eru áhugaverðar í ljósi þess að aðblástur er mjög virk hljóðkerfisregla í íslensku sem börn læra snemma á máltökuskeiði, líkt og minnst var á í kafla 2.1. Þá er einnig athyglisvert að bera niðurstöður Birnu saman við niðurstöður þessarar framburðarathugunar á þátttakendum 13 ára og eldri, en eins og kom fram í *töflu 3* í 4. kafla er aðblástur algengasta framburðareinkenni íslensks hreims af þeim fjórum framburðareinkennum sem skoðuð voru hér. Þessar niðurstöður geta einnig bent til þess að íslenskur aðblástur sé á undanhaldi í enskuframburði ungra íslenskra barna, sem fá

⁶⁵ Bjarki M. Karlsson, *Tvinnbljód í íslensku*, MA-ritgerð í íslenskum fræðum við Háskóla Íslands, 2007; Ari Páll Kristinsson, *Handbók um málfar í talmiðlum*, Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands, 1998, bls. 40.

⁶⁶ Egill Magnússon, *Athugun á tvinnbljóðum í máli 36 íslenskra barna. Ábrif enskúilags, aldurs og kyns*, BA-ritgerð í almennum málvísindum við Háskóla Íslands, 2019, <http://hdl.handle.net/1946/32829>; Birna Pálsdóttir, *Kynslóðamunur í enskuframburði íslenskra barna. Ábrif aldurs og ílags á yfirferslu aðblásturs*; Ösp Vilberg Baldursdóttir, *Breytt máluþverfi íslenskra barna. Athugun á enskum framburði 30 barna með tilliti til afróddunar bljómenda á undan /p, t, k/, BA-ritgerð í íslensku við Háskóla Íslands, 2020, <http://hdl.handle.net/1946/35489>.*

⁶⁷ Börnin sem Birna skoðaði gögn frá voru í aldurshópunum 6–7 ára, 8–9 ára og 10–12 ára í netkönnuninni en þar sem börn á þessum aldri eru á máltökuskeiði þótti rétt að miða við raunaldur þeirra þegar viðtalskönnunin fór fram, það er aldursbilið 6–13 ára.

⁶⁸ Ílagsmælingar barna í MoLiCoDiLaCo-verkefningu eru byggðar á mati foreldra þeirra. Líkt og minnst var á í kafla 3.5 var mælingin afar nákvæm en þrátt fyrir að allt hafi verið reynt til þess að ílagsmælingin endurspeglaði raunverulegt ílag þátttakenda er líklega ekki hægt að ganga út frá því að hún sé fullkomlega raunsönn.

mikið enskt ílag, en haldi sér frekar í enskuframburði eldra fólks. Þetta gæti að vissu leyti gefið svör við rannsóknarspurningu (1d) þótt ekkert sé hægt að staðhæfa nema með ítarlegri athugunum á enskuframburði barna.

5. *Lokaorð*

Ljóst er að íslenskt hljóðkerfi og íslenskar hljóðkerfisreglur hafa áhrif á framburð Íslendinga á erlendum málum og þeirra gæti vitaskuld gjarnan í framburði þeirra á ensku. Í þessari grein var kannað hvort greina mætti áhrif frá stafrænu málsambýli íslensku og ensku á enskuframburð 13–83 ára þátttakenda í viðtalshluta MoLiCoDiLaCo-verkefnisins. Vert er að rifja upp þær rannsóknarspurningar sem settar voru fram í (1) í inngangi og fara yfir svörin við þeim.

- (1) a. Hefur magn ensku í máluhverfinu og enskrar málnotkunar áhrif á enskuframburð Íslendinga?
- b. Hvort hefur virk málnotkun (tal og skrif) eða óvirkt ílag (hlustun og lestur) meiri áhrif á enskuframburð Íslendinga?
- c. Má greina áhrif frá aldri og viðhorfum Íslendinga til enskunotkunar á enskuframburð þeirra?
- d. Benda niðurstöður til þess að enskuframburður Íslendinga eigi eftir að breytast á næstu árum eða áratugum?

Niðurstöður þessarar athugunar sýna að hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda tengist íslenskum hreim þeirra þegar þeir tala ensku. Samband íslensks hreims í enskuframburði þátttakenda og ílags þeirra á ensku er á þá leið að eftir því sem hlutfall ensku er hærra í ílagi þátttakenda er hlutfall íslensks hreims í enskuframburði þeirra lægra. Jafnframt er hlutfall íslensks hreims hærra hjá þeim sem hafa lægra hlutfall ensku í ílagi sínu. Þetta á sérstaklega við um virka enska málnotkun þátttakenda (tal og skrif) en hlutfall ensku í virku ílagi virðist draga meira úr íslenskum hreim en óvirkt enskt ílag (hlustun og lestur), þrátt fyrir að óvirkt ílag á ensku hafi einnig sambærileg tengsl við íslenskan hreim.

Einnig sýna niðurstöður athugunarinnar að þátttakendur sem hafa gaman af því að vera í aðstæðum sem fela í sér virka enskunotkun hafa lægra hlutfall íslensks hreims í enskuframburði sínum en þátttakendur sem hafa síður gaman af því að vera í aðstæðum af þessu tagi. Það má leiða líkur að því að þátttakendur sem hafa lágt hlutfall íslensks hreims þegar þeir tala ensku búi mögulega yfir meiri enskufærni, enda hafa þeir einnig hærra hlutfall ensku

í ílagi sínu. Þó er vert að taka fram að þetta eru einungis getgátur og þessi athugun staðfestir þetta vissulega ekki. Út frá því ætti ekki að koma á óvart að þessir þátttakendur hafi meira gaman af að vera í aðstæðum sem fela í sér virka enskunotkun, eða þar sem þeir þurfa að tala ensku, en þeir sem hafa hærra hlutfall íslensks hreims. Aldur þátttakenda í athuguninni spáir ekki fyrir um íslenskan hreim þeirra en þó benda niðurstöður til þess að hlutfall íslensks hreims sé lægra hjá yngstu þátttakendunum en þeim elstu.

Niðurstöður þessarar athugunar geta hugsanlega bent til þess að breytingar verði á enskuframburði Íslendinga á næstu árum eða áratugum. Framburðarathugunin sýnir að hlutfall ensku í heildarílagi þátttakenda spáir fyrir um hlutfall íslensks hreims í enskuframburði þeirra. Þá hafa einnig komið fram vísbendingar um að hlutfall ensku í virku ílagi hafi meiri áhrif og að viðhorf þátttakenda til þess að vera í aðstæðum þar sem þeir þurfa að tala ensku sýni tengsl við hlutfall íslensks hreims í enskuframburði þeirra. Líkt og kom fram í kafla 4.3 hafa aðrar niðurstöður innan MoLiCoDiLaCo-verkefnisins einmitt bent til þess að aukning hafi orðið á virkri enskunotkun ungra Íslendinga á undanförunum árum og að ungt fólk sé jákvæðara gagnvart virkri enskunotkun en eldra fólk. Þessar niðurstöður gætu því hugsanlega þýtt að draga muni úr íslenskum hreim komandi kynslóða þegar þær tala ensku. Með áframhaldandi framburðarrannsóknnum á gögnum MoLiCoDiLaCo-verkefnisins, sér í lagi á framburði barna, má vænta þess að skýrari mynd fái af því hvers vænta má um enskuframburð Íslendinga í framtíðinni. Þau gögn sem voru til skoðunar í þessari athugun sýna þó svo ekki verður um villst að stafrænt málsambýli íslensku og ensku hefur áhrif á enskuframburð unglinga og fullorðinna Íslendinga og að búast má við frekari áhrifum þegar fram líða stundir.

ÚTDRÁTTUR

Íslenskur hreimur í málsambýli:

Áhrif ílags, aldurs og viðhorfa á enskuframburð Íslendinga

Öndvegisverkefnið „Greining á málfræðilegum afleiðingum stafræns málsambýlis“ hafði það að markmiði að rannsaka áhrif aukinnar enskunotkunar á Íslandi á íslenska tungu. Þessi grein er unnin sem hluti af rannsókninni í þeim tilgangi að kanna áhrif málsambýlis íslensku og ensku á enskuframburð Íslendinga. Lagt var upp með að kanna hvort íslenskur hreimur í enskuframburði þátttakenda sýndi tengsl við ílag og enska málnotkun þeirra, aldur og viðhorf.

Í þessari grein er fjallað um nokkur einkenni íslensks hreims sem geta komið fram þegar Íslendingar tala ensku, en það eru aðblástur, afröddun hjómenda, áhersla á fyrsta atkvæði orðs auk framburðar /v/ og /w/ í ensku. Þessi framburðareinkenni voru höfð að leiðarljósi í athugun sem var gerð á enskuframburði 57 Íslendinga á aldrinum 14–83 ára þar sem leitað var eftir tíðni þessara einkenna í upplestri þátttakenda á setningum á ensku og niðurstöðurnar bornar saman við aldur þeirra og upplýsingar um enskuúlag, enska málnotkun og viðhorf þeirra til virkrar enskunotkunar. Niðurstöður eru á þá leið að ekki fundust tengsl við aldur en greinilegt er að hlutfall íslensks hreims er lægra eftir því sem hlutfall ensku í heildarílagi (málumhverfi og málnotkun) þátttakenda er hærra. Þá koma fram vísbendingar um að virk málnotkun (tal og skrif) hafi meiri áhrif á hlutfall íslensks hreims heldur en óvirkt ílag (hlustun og lestur). Einnig mælist minni íslenskur hreimur hjá þeim sem hafa gaman af því að eiga í samræðum á ensku. Þar sem niðurstöður fyrri athugana innan verkefnisins hafa bent til þess að yngra fólk sé jákvæðara gagnvart aukinni virkri enskunotkun en eldra fólk má velta því fyrir sér hvort þær breytingar verði í náinni framtíð að það dragi úr íslenskum hreim í enskuframburði Íslendinga.

Lykilorð: Málsambýli, íslenskur hreimur, enskuframburður, ílag og málnotkun, viðhorf

ABSTRACT

Icelandic Accent in Language Contact: The Effects of English Usage, Age and Attitudes on Icelanders' Pronunciation of English

The research project *Modeling the Linguistic Consequences of Digital Language Contact* aims to investigate the effects of increased use of English in Iceland on the Icelandic language. This article is written within the project, with the purpose of looking into possible effects of this increased language contact with English on Icelanders' pronunciation of English. The main objective is to explore whether there is a connection between the Icelandic accent of participants when they pronounce English and their English usage, age, and attitudes.

Some features that characterize the accent of Icelanders when they pronounce English are described, i.e. the productive phonological rules preaspiration, devoicing of sonorants and accent on the first syllable of words, as well as the pronunciation of /v/ and /w/ in English. These features were the main objects of an assessment of the English pronunciation of 57 Icelanders, aged 14–83, in a reading task of English sentences, where the rates of these features in relevant English words were

measured and compared to the age of the participants and information regarding their English input and usage, as well as attitudes towards the productive use of English. The main results of the study are that age does not seem to have an effect on the rate of Icelandic accent in the pronunciation of the participants, but as the rate of English usage in the over-all input/output received and produced by the participants increased, the rate of Icelandic accent decreased. The results also indicate that productive output (speaking and writing) has a stronger effect on the rate of Icelandic accent than receptive input (listening and reading). Also, the participants who were more positive towards using English in spoken communication, over-all have a lower rate of Icelandic accent in their speech. Since previous studies conducted within the research project have indicated that younger people are generally more positive towards productive English usage than older people, this result raises the speculation whether Icelandic accent will decrease in the English spoken by Icelanders in the future.

Keywords: Language contact, Icelandic accent, English pronunciation, input and output, attitudes

HILDUR HAFSTEINSDÓTTIR

MA í íslenskri málfræði

hih35@hi.is

SIGRÍÐUR SIGURJÓNSDÓTTIR

Prófessor í íslenskri málfræði

Íslensku- og menningardeild Hugvísindasvið Háskóla Íslands

siggasig@hi.is

ÞORBJÖRG ÞORVALDSDÓTTIR

MA í málvísindum

thth106@hi.is

